

PROGRAM

SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE BOSNE I HERCEGOVINE

UVODNE NAPOMENE

Vanredni kongres SDP-a BiH, održan novembra 2002. godine, zaključio je da je neophodno za redovni III Kongres SDP-a BiH izvršiti inoviranje Programa SDP-a BiH kojim će se "...afirmirati izvorne ideje socijaldemokratije i potvrditi SDP BiH kao nosilac tih ideja u Bosni i Hercegovini" i, s tim u vezi, "... pokrene široka rasprava u organizacijama i članstvu SDP BiH...".

Polazeći od ovog zaključka Vanrednog kongresa SDP BiH, blagovremeno je formirana Radna grupa koja je do kraja 2003. godine pripremila Osnove, a zatim Nacrt i Prijedlog Programa SDP-a BiH. O Osnovama, Nacrtu i Prijedlogu Programa SDP BiH vođena je široka javna rasprava u članstvu, organizacijama i organima SDP BiH. Prijedlog Programa SDP BiH bio je dostupan i široj političkoj javnosti.

Radeći na inoviranju Programa SDP BiH, došlo se do saznanja, a to je pokazala i javna rasprava, da su potrebne značajnije promjene u Programu s obzorom na to da je Bosna i Hercegovina u tranziciji i da je neophodno da SDP BiH dadne određeniju socijaldemokratsku viziju bosanskohercegovačkog društva i države Bosne i Hercegovine.

Tokom javne rasprave iznesene su brojne sugestije i prijedlozi koje su uglavnom ugrađene u konačan Prijedlog Programa SDP BiH.

Cijeneći ukupnu aktivnost na inoviranju Programa SDP BiH, opće je mišljenje da SDP BiH, kao Partija svih onih koji žive od svog rada, znanja i stvaralaštva, ovim inoviranim Programom nudi izgradnju bosanskohercegovačkog društva kao modernog društva zasnovanog na principima slobode, jednakosti, pravde, humanizma i solidarnosti i izgradnju Bosne i Hercegovine kao jedinstvene i demokratske države, kao jedino moguće izlaza iz katastrofalnog ekonomskog, socijalnog i političkog stanja u Bosni i Hercegovini.

PROGRAM SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Programska vizija SDP-a BiH

U uvjetima kada bosanskohercegovačko društvo doživljava privredni, socijalni i politički kolaps, kada je privreda u katastrofalnoj situaciji, u kojoj je, i nakon sedmogodišnjeg perioda i od međunarodne zajednice uloženi preko pet milijardi američkih dolara donacijskih sredstava, bruto društveni proizvod dostigao svega 50% bruto društvenog proizvoda iz 1990. godine, gdje je stopa zaposlenosti ispod 50%, rast industrijske i poljoprivredne proizvodnje također ispod 50%, i gdje je došlo do zaustavljanja procesa privrednih i socijalnih reformi itd., Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svojim inoviranim Programom nudi viziju izlaska iz ovog katastrofičnog stanja - na konceptu izgradnje i razvoja Bosne i Hercegovine kao moderne demokratske države po evropskim standardima u ujedinjenoj Evropi.

To je vizija nove Bosne i Hercegovine, Bosne i Hercegovine u kojoj je - nasuprot dejtonskoj Bosni i Hercegovini i neraslim nacionalističkim tendencijama koje prijete i vode ka disoluciji Bosne i Hercegovine - građanin okosnica i osnovni politički subjekt, oslobođen svih vidova ekonomske i političke potčinjenosti, u kojoj su građanska prava i slobode na nivou evropskih i svjetskih standarda, i gdje svaki pojedinac ima šansu za život dostojan čovjeka. U državi Bosni i Hercegovini nosioci suvereniteta su građani, a narodi jednakopravni i konstitutivni i kao kolektiviteti učestvuju u strukturi vlasti. Suverenitet građana i jednakopravnost naroda garantira politički poredak u Bosni i Hercegovini zasnovan na višepartijskoj parlamentarnoj demokratiji, Ustavom definiranim principima proporcionalnosti, pariteta i konsenzusa. Bosna i Hercegovina treba biti decentralizirana država sa visokim stepenom regionalne i lokalne samouprave, inspirirana evropskim konceptom regionalizacije.

Sa ustavno- pravnom strukturom Bosne i Hercegovine, koja je utvrđena u dejtonskom Ustavu BiH, neizvodljivo je uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog, političkog i pravnog sistema, pa otuda i nismo ozbiljan partner za integracijske procese u Evropi. Budući da uređenju i strukturi, kao i multietničkom biću Bosne i Hercegovine više odgovara parlamentarni nego polupredsjednički sistem, smatramo da Parlament treba biti centar odlučivanja, a funkcija predsjednika (Predsjedništva) bila bi svedena na reprezentativnu ulogu. Sve ovo zahtijeva da se ubrza "ustrojavanje" Bosne i Hercegovine kao država po evropskim standardima. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svoju programsku viziju usmjerava ka izgradnji modernog društva zasnovanog na principima slobode, jednakosti, pravde, humanizma i solidarnosti. Gradit ćemo društvu koje se temelji na jednakim socijalnim i političkim šansama, pravima i slobodama te ravnopravnosti svih građana i naroda i nacionalnih manjina. Za nas se demokratija ne svodi samo na tzv. političku demokratiju, nego ona podrazumijeva i socijalnu demokratiju, u kojoj ljudska prava i slobode predstavljaju temelj bosanskohercegovačkog društva.

U programskoj viziji Bosne i Hercegovine naše je opredjeljenje da se u što kraćem roku realizira temeljita tranzicija ekonomskog sistema u okviru cjelovite tranzicije društva i da efekti ovog procesa rezultiraju bruto društvenim proizvodom i stopom zaposlenosti na nivou prosjeka Evropske zajednice. A to znači da u centru razvojne i ekonomske politike, kako je vidi Socijaldemokratska partija BiH, treba biti intenzivan rast stope zapošljavanja i bruto društvenog proizvoda. Da bismo to ostvarili, naše je viđenje da se restrukturiranje privrede vrši na bazi novih tehnologija i znanja, u kojem je ulaganje u obrazovanje mladih najproduktivnija investicija. Povećanje konkurentnosti i kompetitivnosti privrede je, po nama, osnovni uvjet za integracijske procese u evropsku i svjetsku globalnu privredu.

Programska vizija SDP-a BiH jeste da se u Ustavu BiH i u praksi Bosna i Hercegovina mora definirati i kao socijalna država, što znači da se, pored političkih prava, građanima moraju garantirati socijalna i ekonomska prava, što je karakteristika svih savremenih demokratskih država. Socijalna država, kako je vidi SDP BiH, jeste država koja svojim ekonomskim razvojem eliminira bijedu i siromaštvo, a svojom socijalnom politikom ostvaruje socijalnu sigurnost i pravednost, eliminira nejednakost, sprečava privilegije i štiti sve ugrožene kategorije stanovništva, uvažavajući principe solidarnosti i uzajamnosti. Osnovu za cjelokupnu reformu radnog i socijalnog zakonodavstva treba temeljiti na međunarodnim poveljama i konvencijama iz ove oblasti, kao i Međunarodne organizacije rada.

Programom SDP-a BiH se definira naša vizija Bosne i Hercegovine, koja treba biti efikasna, reformirana država, civilno društvo jednakopravnih naroda i građana na cijeloj njenoj teritoriji, koji dijele zajedničku viziju i sistem vrijednosti u slobodnoj, demokratskoj, decentraliziranoj i ekonomski prosperitetnoj evropskoj zemlji socijalne pravde, vladavine prava, obrazovanja primjerenog novom mileniju i u harmoniji sa svojim susjedima.

Jačat ćemo SDP BiH kao multietničke partiju cijele Bosne i Hercegovine, dovoljno velike, organizirane i spremne da pravi ekonomski jaku, efikasno organiziranu i na evropskim standardima zasnovanu racionalnu socijalnu državu u kojoj vladaju univerzalne civilizacijske, socijaldemokratske i bosanskohercegovačke vrijednosti primjerene novoj ekonomiji i dobu zasnovanom na znanju, informacijama, kreativnosti i poduzetništvu.

Kao što smo za kratko vrijeme uveli Bosnu i Hercegovinu u Vijeće Evrope, programskom vizijom Socijaldemokratska partija će u relativno kratkom periodu reformirati pravni, ekonomski i socijalni sistem i osposobiti državne institucije prema zahtjevima koji se nameću evropskim državama, i na taj način stvoriti uvjete da Bosna i Hercegovina postane članica Evropske unije.

PRVI DIO

I - POVIJESNA ISHODIŠTA I SOCIJALNO UTEMELJENJE SDP-a BiH

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine nastala je i razvijala se na temelju evropske i bosanskohercegovačke socijaldemokratije, radničkog i seljačkog pokreta, na poukama i porukama Narodnooslobodilačkog antifašističkog rata (1941.-1945.), pozitivnim vrednotama socijalnog razvitka nakon Drugog svjetskog rata, na osnovama reformističko-demokratskog iskoraka Saveza komunista i Saveza reformskih snaga Bosne i Hercegovine, potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, ka višestranačju- političkoj i ekonomskoj demokratiji. To podrazumijeva i sam proces permanentne transformacije i ujedinjenja SDP-a BiH i UBSD-a u jedinstvenu Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine, čime je osnažena pozicija socijaldemokrata za reintegraciju države i njenu adekvatnu i bržu integraciju u ekonomske i društvene tokove Evropske zajednice.

Socijaldemokratska partija je svoj kontinuitet nastavila i u procesu borbe za očuvanje zajedničkog života, političkog suvereniteta, teritorijalnog integriteta i nezavisnosti Bosne i Hercegovine (1992.-1995.), a i nakon toga u okvirima provedbe Dejtonskog mirovnog sporazuma i borbe za uspostavu demokratskog društva i države na osnovama socijalne pravde i ravnopravnosti, solidarnosti i odgovornosti prema drugima.

SDP BiH je moderna politička organizacija lijeve političke orijentacije, stranka rada i stvaralaštva, stranka radnika i radno ovisne populacije - organizacija autohtonih, konstitutivnih naroda (i nacionalnih manjina) i građana koji razvijaju i njeguju vrijednosti socijalne države i civilnog društva. Riječ je o političkoj stranci koja u središte svoje akcije stavlja promociju zaposlenosti, pojedinačnog i kolektivnog prosperiteta, koja će SVIMA omogućiti da realiziraju svoje potencijale, koja će se permanentno i dosljedno boriti protiv isključivosti i siromaštva, te koja će uskladiti i pomiriti materijalni napredak sa zaštitom životne okoline i ljudskom odgovornošću prema budućim generacijama, ali i uspostaviti socijalni položaj radnih slojeva društva koji omogućuje njihov bitan utjecaj na socijalne i političke tokove u društvu.

1. Povijesna ishodišta

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svoje korijene vezuje za Socijaldemokratsku stranku BiH, osnovanu 1909. godine, kao "izraz političkih potreba radničke klase" i pokušaj da se prevlada mononacionalni karakter političkog organiziranja i međunacionalnog polariziranja i konfrontiranja. Riječ je o vremenu tzv. "aneksione krize" i intenzivnih društvenih kretanja, kada je nacionalna problematika dominirala političkim životom. Ulaskom u politički život Bosne i Hercegovine, Socijaldemokratska stranka svojom organiziranom djelatnošću unosi novi moment u javni život Bosne i Hercegovine. Ona svim narodima koji žive u zemlji proklamira jednaka prava, ističe princip samoopredjeljenja, koji je, kao jedno od rukovodećih načela, ušao u sve njene značajnije dokumente.

S obzirom na političku orijentaciju i trajnu nit koja se provlači skoro cijelo stoljeće, Socijaldemokratska partija BiH svoju programsku orijentaciju nije odvajala od radničkih sindikalnih i nekih društava i organizacija čije je interese artikulirala, programirala i u granicama svoje moći realizirala.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine slijedi univerzalne vrednote i ideale bosanskohercegovačkih komunista, ljevičara i drugih demokratskih organizacija između dva svjetska rata, posebno antifašistički karakter Narodnooslobodilačkog rata (1941.-1945.), i njihovo zalaganje za uspostavljanje bosanskohercegovačke državnosti "tronacionalne strukture" kao "historijske realnosti" u BiH. Za većinu njih, Bosna i Hercegovina je bila i ostala differentia specifica - kulturna i historijska posebnost - u kojoj stoljećima egzistira konfesionalno, kulturno i nacionalno zajedništvo. U tom okviru SDP BiH cijeni i privržena je tradicijama Narodnog fronta, koji je okupljao sve patriotske snage i slojeve bosanskohercegovačkog društva u toku oružane borbe

protiv fašizma, a sa ponosom i dostojanstveno podržava i ističe trajne vrijednosti ZAVNOBiH-a, čije odluke su borbu za autonomiju transformirale u projekt obnove državnosti Bosne i Hercegovine kao ravnopravne federalne državne jedinice unutar tadašnje jugoslavenske države, a to je, svakako, jedan od međaša savremene bosanskohercegovačke državnosti.

Ličnost Josipa Broza Tita spada u vrednote koje baštini SDP BiH, u prvom redu zbog njegovog ogromnog i konzistentnog doprinosa borbi protiv fašizma i otpora staljinizmu, zbog nesvrstane vanjske politike i doprinosa borbi protiv kolonijalizma, miru i miroljubivoj koegzistenciji, u okviru koje je postao jedan od vodećih lidera XX stoljeća, a posebno zbog uvažavanja i permanentne borbe za bosanskohercegovačku državnost, ravnopravnost naroda i njenu "trnacionalnu strukturu" autohtonih, jednakopravnih i konstitutivnih naroda, jer "Bosna je jedno, s obzirom na višestoljetni zajednički život, bez obzira na vjeru".

2. Socijalno utemeljenje

U socijalnom pogledu, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine artikulira i politički podržava interese onih koji žive prvenstveno od vlastitog rada, znanja i sposobnosti. To je široka lepeza različitih slojeva, od radnika i seljaka, preko poduzetnika i naučnika do humanističke inteligencije. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine podržava razvoj privatnog poduzetništva i odbacuje ultraljevičarsku dogmu o privatnoj svojini. Privatna inicijativa, uz adekvatnu poreznu i finansijsku politiku i socijalne funkcije države, nužan je i racionalan oblik razvoja materijalne osnove bosanskohercegovačkog društva. SDP BiH će se svesrdno zalagati da u svojoj političkoj misiji – u kontekstu socijalne demokratije – artikulira, adekvatno i dosljedno izrazi interese sindikata, iskazane u njihovim zahtjevima za ekonomskom demokratijom i socijalnom pravdom.

Socijaldemokratska partija BiH nije elitistička i podređena interesu bilo koje uske socijalne grupe. Odbacujemo mit o ekskluzivnoj povijesnoj misiji ovog ili onog društvenog sloja i bilo koje političke partije. Socijaldemokratska partija otvorena je za sve one koji prihvataju njen program, neovisno o njihovom pogledu na svijet i njihovoj vjeroispovijesti.

U svom političkom djelovanju SDP BiH se ne ograničava samo na parlamentarnu borbu, već podržava i njeguje tekovine demokratskog uređenja društva, tj. inicira, afirmira i organizira raznovrsna profesionalna društva i organizacije koje su u funkciji zaštite autonomije rada i struke, interesnih zajednica građana i njihovih inicijativa, kao i svih oblika demokratskog izražavanja javnog mišljenja uopće. U tom kontekstu SDP BiH posebno podržava i daje svoj konkretan doprinos osnivanju i radu nevladinih organizacija - kao partnera u programiranju, planiranju i načinu vršenja vlasti.

Teorijsko utemeljenje Socijaldemokratske partije BiH je u širokom spektru filozofskih i naučnih pravaca i škola humanističke i emancipatorske orijentacije, računajući u to i ono najvrednije u socijaldemokratskoj i marksističkoj misli. Sve ono što širi prostore ljudske slobode, pravde i solidarnosti i što predstavlja civilizacijske vrijednosti čovječanstva, čini osnovu i sastavni dio programskog identiteta i političke prakse. Protivimo se svodenju demokratskog socijalizma i borbe za njegov razvitak na samo jedan način mišljenja, na samo jednu ideologiju, na samo jednu klasu i na samo jednu istinu.

Složeno stanje i brojne protivurječnosti bosanskohercegovačkog društva i veoma intenzivne, često neočekivane i nekontrolirane društvene promjene u svijetu, zahtijevaju konzistentan rad i permanentnu budnost i otvorenost za dijalog i kritiku, radi prilagođavanja novom načinu rada i kretanja u svijetu, koji se u posljednjim desetljećima iz temelja izmijenio. Riječ je o učenju iz vlastitog iskustva i iskustava drugih iz velike socijaldemokratske familije i uklapanje u njene tokove. Primjeren i kreativan spoj tih iskustava i kvalitativna adaptacija na promjene i vrijeme koje dolazi, osigurat će adekvatno mjesto i primarnu poziciju Socijaldemokratskoj partiji BiH u procesu

reintegracije bosanskohercegovačkog društva i uključenje države Bosne i Hercegovine u evropske ekonomske i društvene integracije, koje se veoma sporo i bolno sprovode.

S obzirom na tradiciju socijaldemokratije i opće stanje u bosanskohercegovačkom društvu, politička orijentacija SDP-a BiH, kao partije ljevice, predstavlja najadekvatniji izraz koji iskazuje karakter i trenutne tendencije Socijaldemokratske partije u Bosni i Hercegovini za vrijeme koje dolazi.

Na tim osnovama, Socijaldemokratska partija BiH u prvom redu utvrđuje svoje univerzalne i trajne vrednote kojih se nikada neće odreći. Riječ je o životnoj sigurnosti, socijalnoj pravdi i ravnopravnosti, solidarnosti i odgovornosti, slobodi i jednakim šansama svih.

Pored ovih vrednota, SDP BiH u prvi plan ističe više drugih veoma značajnih, aktuelnih i urgentnih pitanja, koja predstavljaju esenciju budućeg rada ove stranke. Riječ je o permanentnoj modernizaciji, preispitivanju i inoviranju vlastitog sadržaja i načina rada, modernizaciji i humanizaciji ekonomskih tokova ("ekološki osviještenoj modernizaciji"), modernizaciji države koja se "brine o svemu" - države koja će u javnom sektoru smanjiti birokratiju na svim nivoima i rigorozno kontrolirati kvalitet javnih usluga. Uz to, slijedi promocija zaposlenosti i ekonomskog prosperiteta, osiguranje uvjeta da svi ljudi realiziraju svoj potencijal, borba protiv isključivosti i siromaštva, te organizirano rješavanje zajedničkih problema koji su već dugo vremena naša najveća prijetnja socijalnoj koheziji, kao što su nasilje i terorizam, kriminal, socijalna dezintegracija i upotreba droga.

SDP BiH će okupiti predstavnike stranaka socijaldemokratske i srodne orijentacije u BiH, predstavnike sindikata i poslovne ljude radi uspješne realizacije utvrđenih ciljeva i zadataka i maksimalno se uključiti u rad Socijalističke internacionale, najsnažnije i najbrojnije političke asocijacije na evropskom kontinentu.

II – CILJEVI I TEMELJNE VRIJEDNOSTI SOCIJALDEMOKRATIJE

Bosanskohercegovački socijaldemokrati baštine i integriraju u svoj politički program pozitivne odrednice lijeve demokratske političke tradicije te, kao dio evropske socijaldemokratije i članica Socijalističke internacionale, univerzalni korpus ideja, vrednota i načela socijaldemokratije.

1. Ciljevi socijaldemokratije

Programski ciljevi SDP-a BiH su:

- Uspostavljanje demokratskog socijalizma, čiju okosnicu čine emancipacija čovjeka od svih vidova političke i ekonomske potčinjenosti i otuđenja i stvaranje uvjeta da ideali slobode, jednakosti, demokratije i solidarnosti budu osnova cjelokupnog uređenja bosanskohercegovačkog društva i međusobnih odnosa njegovih članova, te da se svakom pojedincu pruži šansa za život dostojan čovjeka. To pretpostavlja da se klasne protivurječnosti, putem razvoja demokratije i izgradnjom pluralističkih svojinskih odnosa, ublažavaju i vode ka humanijem i pravednijem društvu i restrukturiranju odnosa u pravcu socijalne pravde i jednakosti.
- Podržavajući pluralizam vlasništva, a posebno privatno vlasništvo kao osnovu ekonomskih odnosa, socijaldemokrati smatraju da se pravo privatne svojine ne može koristiti na štetu općih interesa društva, odnosno zalažu se za razvoj gdje će svako individualno biti ovlašten da, kao građanin, radnik i potrošač, putem demokratskih institucija utiče na proizvodnju i raspodjelu i ukupne odnose u društvu.
- Razvoj socijalne tržišne privrede u okviru koje se, prihvatajući pozitivna djelovanja zakona tržišne privrede i pluralizam vlasništva, putem zakonske i ekonomske regulative upravlja mehanizmom tržišta u socijalno poželjnom smjeru, tako da rezultate razvoja uživaju svi građani Bosne i Hercegovine.

- Prava determiniranja proizvodnje i njene distribucije trebaju biti u rukama čitavog društva, tako da članovi društva budu emancipirani od bilo koje grupe moćnika van njihove kontrole i da se socijalno uređenje bazira na partnerstvu ljudi u slobodi i jednakosti. Stoga se demokratija ne svodi samo na sferu političkih odnosa, nego i na oblast ekonomskih i socijalnih odnosa - partnerstvom u slobodi i jednakosti u stvaranju novih vrijednosti i upravljanju tim vrijednostima.
- Afirmiranje prava svih ljudi da kontroliraju vlastite poslove, bez prinude ili smetnje od strane drugih, ili ekonomskog interesa izvan njihove kontrole; odbrana i konsolidacija građanskih prava i sloboda emancipacijom ljudi od ekonomske, socijalne i kulturne potčinjenosti i inferiornosti, i širenje tih sloboda i prava i eliminiranje ovisnosti ljudi o pojedinim ekonomskim moćnicima.
- Uspostavljanje i razvijanje slobode shvaćene kao: sloboda življenja i ličnog dostojanstva, sloboda govora, savjesti i vjeroispovijesti; sloboda političkog okupljanja, organiziranja i izbora; sloboda i autonomnost medija, pravnih i društvenih subjekata; sloboda rada, stvaralaštva i poduzetništva i vlasništva, koja ima za cilj dobit, ali i dobrobit cijele zajednice; sloboda strukovnog i sindikalnog organiziranja, uključujući i pravo na štrajk; sloboda suodlučivanja svih radnih ljudi u vezi s radom i stvaralaštvom; sloboda sudjelovanja u donošenju svih odluka koje se tiču socijalne, ekološke i zdravstvene sigurnosti i sloboda kao oslobađanje od siromaštva, straha, neznanja, svakog oblika potčinjenosti i represije nad čovjekovim mišljenjem, njegovim težnjama i potrebama.
- Uspostavljanje i jačanje jednakosti kao: jednakost mogućnosti u sticanju prihoda i bogatstva; jednakost u socijalnim pravima; jednakost u političkim pravima; jednakost svih u socijalnim šansama za političku i društvenu participaciju, socijalnu sigurnost te svaku vrstu socijalne promocije; jednakost u mogućnostima ljudi da prisvajaju blagodat obrazovanja, znanja, kulture i stvaralaštva uopće; jednakost žena i muškaraca i jednakost svih građana u ostvarivanju građanskih i političkih prava, bez obzira na spol, dob, vjeroispovijest, nacionalnost i socijalni položaj.
- Uspostavljanje solidarnosti kao: aktivno, pojedinačno i grupno zauzimanje za slabije; zajedničko djelovanje na osiguranju mira i razumijevanja među ljudima; poštivanje različitosti među ljudima i narodima; obzirnost prema drugima; spremnost na pomoć i saradnju, spontanu i organiziranu pomoć slabijima i ugroženima. Jedna lijevo orijentirana politika ne smije se ograničiti na odbranu tržišta i konkurentnosti poduzeća, nego se ona prvenstveno treba boriti za smanjivanje nejednakosti.
- Koncept demokratskog socijalizma priznaje državu kao neizbježnog/nužnog slugu naroda u pružanju garancija za pravedno i jednakopravno društvo i kao ključni faktor u procesu demokratizacije ekonomskih promjena u perioduglobalizacije. Iako je tržištenužno za ekonomski rast i razvoj, ono (slobodno tržište) svojim mehanizmom ne osigurava pravdu.

2. Razvoj demokratije – uvjet slobodnog društva

- U temeljne vrijednosti bosanskohercegovačkog društva, kako ga projektira Socijaldemokratska partija BiH, spada demokratija, kojoj ona bez ostatka ostaje privržena. Otuda, sa stanovišta Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine, bosanskohercegovačko društvo treba razvijati kao pluralističko društvo. Savremena dostignuća u političkoj demokratiji pokazuju da se politički pluralizam najadekvatnije izražava kroz sistem višepartijske parlamentarne demokratije, i zato mi ta iskustva želimo do kraja primijeniti u BiH. Suštinu ovog sistema shvatamo kao mogućnost i praksu da se slobodnim višestranačkim izborima daje, legitimira, ali i još više demokratski kontrolira politička vlast u državi, potencira vladavina prava i zakonska odgovornost nosilaca javnih funkcija.
- Za SDP BiH sistem višepartijske parlamentarne demokratije znači da stalno postoje mogućnosti za promjenu svih organa vlasti, i to putem slobodnog iskazivanja političke volje građana Bosne i Hercegovine. Davanjem političkog legitimiteta organima vlasti,

demokratija doprinosi jačanju njihove sposobnosti da izvršavaju svoju politiku i svoje funkcije na efikasan način. Za Socijaldemokratsku partiju BiH, parlamentarna demokratija također podrazumijeva i punu garanciju manjinskih političkih prava, a to znači i onih partija koje su parlamentarna opozicija ili izvan organa vlasti. Tako shvaćen, sistem višepartijske parlamentarne demokratije temeljno je opredjeljenje i strategijsko stanovište Socijaldemokratske partije BiH.

- Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine ističe svoje opredjeljenje za jednakopravno učešće žena u svim javnim, kulturnim, društvenim i političkim aktivnostima. Posebno se podržava punopravno i ravnopravno učešće žena u političkom životu zemlje i u svim segmentima odlučivanja. U tom smislu SDP BiH se posebno zalaže za veću, ravnomjerniju zastupljenost žena na svim nivoima u zakonodavnim, izvršnim i pravosudnim organima vlasti.
- Za Socijaldemokratsku partiju demokratija je više od samog pravnog i formalnog procesa. Demokratija je više od samog glasanja na višepartijskim izborima. Istinska demokratija podrazumijeva participativnu demokratiju uz učešće naroda na svim nivoima organiziranja, koje im omogućava da se njihovo mišljenje čuje i da utiču na odluke koje se tiču njihove sudbine. Naše je opredjeljenje da demokratija mora ne samo upravljati političkim procesom već mora prodirjeti i zahvatiti sve sfere društva, uključujući ekonomsku i socijalnu.
- Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine suština demokratije je, da omogući građanima značajnu ulogu učestvovanja u kreiranju javnih politika, jer građani nisu samo glasači na izborima, već ključni partneri bez kojih, probleme u državi, ne možemo riješiti. Samo sa snažnim organizacijama civilnog društva možemo obezbjediti široko partnerstvo sa građanima. Zato će SDP BiH poticati saradnju i razvoj civilnog društva, kako bi se omogućilo da najveći dio zajednice uključimo u ostvarivanje zajedničkih ciljeva.

3. Za industrijsku (ekonomsku) demokratiju i demokratsku kontrolu moći

- Razvoj proizvodnosti rada i demokratskih društvenih odnosa u savremenim postindustrijskim društvima, a i tradicija u razvoju bosanskohercegovačkog društva, podrazumijeva i kvalitativno novu poziciju zaposlenih u suodlučivanju, tj. njihovu participaciju u ekonomskom i socijalnom životu, u cilju da se osigura dostojna pozicija radnika, regulira radno zakonodavstvo, osiguraju adekvatniji uvjeti rada i zaštita na radu, organizacija rada i socijalna politika poduzeća, da se afirmiraju i vrednuju tehnološke inovacije i uskladi ljudska odgovornost prema budućim generacijama u vezi sa zaštitom okoline, ugrožene materijalnim napretkom. Riječ je o pravu zaposlenih da, putem svojih predstavnika u upravljačkim strukturama i tijelima, suodlučuju o razvojnoj politici poduzeća i drugih organizacija i ustanova u kojima rade.
- Razvoj bosanskohercegovačkog društva u pravcu tržišne privrede, pluralizma vlasništva, a posebnoprivatnog vlasništva, stvorit će mnoštvo novih subjekata ekonomske i političke moći. Demokratsko društvo ne može biti ravnodušno prema stihijskom i nekontroliranom rastu te moći i njenoj mnogostrukoj upotrebi. Radi toga je nužno uvoditi nove institucije, instrumente i sredstva njene kontrole. Smatramo da država treba biti jedan od glavnih faktora demokratske kontrole takvih kretanja i zaštitnik razvoja institucija i ustanova ekonomske, odnosno industrijske demokratije.
- Za SDP BiH su građanske slobode i ljudska prava neodvojivi od prava ljudi iz sfere rada. To je civilizacijska tekovina postignuta prije svega borbom radnika. Zato je opredjeljenje SDP-a BiH da i u budućem periodu u punoj mjeri uvažava stečena prava. To je bitna pretpostavka razvoja otvorenog, inovativnog i demokratskog socijalizma, društva socijalne pravde, jednakosti i solidarnosti. Takvo društvo nije moguće razvijati bez omogućavanja radnicima da utiču na cijenu svog rada, na unapređivanje uvjeta rada i zaštite na radu, u funkciji prevladavanja suprotnosti između rada i kapitala. U tom cilju SDP BiH će razvijati takvo radno i privredno zakonodavstvo koje će u punoj mjeri uvažavati već jednom osvojeni stepen ekonomske demokratije.

- Daljnji razvoj ekonomske demokratije, a ujedno i razvoj društvene kontrole ekonomske moći, SDP BiH vidi u uključivanju radnika u poduzetništvo. U tom cilju podržavamo i podsticati ćemo razvoj i jačanje radničkog akcionarstva, posebno u onom smislu u kojem ono može bitno uticati na poboljšanje društvene, ekonomske i socijalne pozicije većine radnika. Socijaldemokratska partija BiH zalaže se za afirmaciju i razvoj partnerstva rada i kapitala.
- SDP BiH smatra neophodnim donijeti odgovarajuće zakonske propise kojima će se uspostaviti koordinacija u odnosima između poslodavca i radnika putem različitih oblika informiranja i obaveznog konsultiranja, odnosno proširiti ovlasti zaposleničkih vijeća prema evropskim standardima; osigurati participaciju radnika u odlučivanju u poduzećima preko odgovarajućih radničkih tijela i predstavnika koji bi učestvovali u donošenju odluka od značaja za zaposlene (radnički direktor, radnički predstavnik u nadzornim tijelima, savjeti radnika i dr.), kao i pitanje socijalnog partnerstva između radnika, poslodavaca i vlada, te omogućiti radničkim predstavnicima ravnopravno tripartitno upravljanje radničkim fondovima: penzionim, zdravstvenim i fondom zapošljavanja.
- Radi stvarne primjene prava radnika na odlučivanje i poboljšanje radnih uvjeta i radne sredine, nužno je poduzeti i stalno unapređivati mjere koje će radnicima ili njihovim predstavnicima omogućiti da sudjeluju: u odlučivanju i poboljšanju radnih uvjeta, organizacije rada i radne sredine; u zaštiti zdravlja i sigurnosti u poduzeću; u organizaciji društvenih i društveno-kulturnih službi i usluga u poduzeću i dr. Radnici trebaju, u skladu sa rezultatima rada, učestvovati i u dijelu profita koji ostvari privredno društvo, odnosno poduzeće, participacijom u vlasništvu.
- Stanovište je Socijaldemokratske partije BiH da izgradnja i prakticiranje savremenih dostignuća ekonomske demokratije, kroz participaciju i suodlučivanje, nisu mogući bez jakih samostalnih i slobodnih sindikata. Stoga smatramo da je za socijalno-ekonomski položaj radnika bitno slobodno organiziranje sindikata i puno ostvarivanje prava na štrajk.
- Za SDP BiH su sindikalne slobode i prava neprikosnoveni. U cilju punog ostvarivanja tih sloboda i prava, smatramo da je potrebno: garantirati učešće predstavnika sindikalnih rukovodstava u privredno-socijalnim vijećima, koje treba uspostaviti prema Zakonu o radu; zaštititi sindikalna prava i slobode, omogućiti nesmetana mirna okupljanja i javne proteste; osigurati tarifnu autonomiju sindikata na svim nivoima; osigurati utjecaj sindikata na proceduru donošenja kolektivnih ugovora u djelatnostima; ratificirati sve relevantne konvencije Međunarodne organizacije rada i Evropsku socijalnu povelju, s pravom na kolektivnu zaštitu.
- Sindikat zastupa ekonomske, a socijaldemokratija političke interese radnih slojeva društva. Stoga odnosi između SDP-a BiH i sindikata predstavljaju prirodnu vezu u ostvarivanju ukupnih interesa radno ovisnog stanovništva, odnosno stanovništva koje živi od svog rada, znanja i stvaralaštva. Ti interesi su ekonomski, ali i društveni, pa otuda i politički. Jer socijaldemokratija, zastupajući ekonomske interese koje zastupa i sindikat, širi politički prostor i za samu sindikalnu aktivnost. U tom cilju SDP BiH će se zalagati za afirmiranje i jačanje uloge sindikata, te će od svojih članova tražiti angažiranje u sindikatu. U vodstvu partije mogu biti i sindikalne vođe.

4. Humanizam društva i socijalna država

- Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se snažno zalaže za izgradnju socijalne države. Takva država treba garantirati socijalno osiguranje, osigurati zakonske pretpostavke kako bi korištenje socijalnih službi bilo svakome dostupno, osigurati adekvatnu nadoknadu i socijalnu potporu nezaposlenima, nemoćnim i licima ograničenih sposobnosti, i dalje izgrađivati sistem javne, odnosno državne zdravstvene službe. Socijaldemokratska partija će insistirati da se u pravnom poretku uspostave institucije i mehanizmi organizirane solidarnosti, prije svega u oblasti zapošljavanja, stanovanja, liječenja, obrazovanja, socijalne i penzione zaštite.

- Socijalna država treba svojom socijalnom politikom sprečavati sve oblike privilegija; štiti sve ugrožene kategorije stanovništva i stvarati uvjete i sredstva zaštite posebno starih, invalida i nezaposlenih. Na planu socijalne politike država treba djelovati i politikom prevencija. Ona se izražava, prije svega, u stvaranju i osiguravanju takvih životnih i radnih uvjeta koji će omogućiti dostojan život svim zaposlenim i svim građanima. Njena je obaveza da stvara pretpostavke za zaštitu zdravlja ljudi, za humanizaciju rada, za pravedniju i svrsishodniju raspodjelu društvenog bogatstva. Preventivnom politikom se, ustvari, smanjuju potrebe za intervencijama države.
- Naša htijenja su da se omogući da ideja solidarnosti dominira socijalnim razvojem i ljudskim vezama i odnosima. Ta solidarnost traži da, u socijalnim i radnim aspektima života, svako daje u skladu sa svojim mogućnostima. Solidarnost u sebi sadrži istinsko razumijevanje za uvjete onih drugih i raspoloženje za međusobnu brigu i obzir. Bez solidarnosti i socijalne pravde nije moguće razvijati demokratsko i humano društvo.

5. Demokratsko ustrojstvo SDP-a BiH - pretpostavka za dosljedno ostvarivanje utvrđenih ciljeva i temeljnih vrijednosti

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine nije ideološka partija strogih hijerarhijskih odnosa. Odnosi unutar Socijaldemokratske partije BiH se zasnivaju na demokratskim principima, na ravnopravnosti i odgovornosti svakog člana, organizacije i organa u kreiranju i ostvarivanju politike. Svaki član Socijaldemokratske partije ima prava iznositi svoja stanovišta o svim pitanjima politike partije, i svoje prijedloge dostaviti organima partije te tražiti određenje organa prema njegovim prijedlozima. U tom smislu svaki član može svim organima SDP-a BiH i Kongresu SDP-a BiH, kao najvišem organu partije, predlagati rezolucije, izjave i druge dokumente o pojedinim aktuelnim pitanjima u društvu i u partiji. O svim tim prijedlozima delegati Kongresa SDP-a se izjašnjavaju demokratskim putem.

Unutarpartijski dijalog, zasnovan na argumentima i toleranciji, te demokratski izbori organa i rukovodstva čine glavne komponente unutarpartijske demokratije. Rukovodstvo partije posjeduje i stalno manifestira visok nivo kreativnosti i odgovornosti prema članstvu. U Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine se slobodno i dobrovoljno ulazi i izlazi. Prihvatanje Programa i Statuta SDP BiH jeste uvjet za to.

Socijaldemokratska partija je, po svom idejno-teorijskom opredjeljenju, akcionom djelovanju i metodama političke borbe, demokratska građanska partija privržena višestranačkoj parlamentarnoj demokratiji, pravnoj i socijalnoj državi. SDP BiH je politička organizacija svih onih građana koji su usmjereni ka vrijednostima socijalne države, civilnom društvu i demokratskom socijalizmu kao obliku ukupnih odnosa u društvu. SDP BiH je moderna stranka koja na savremen način daje alternativu socijalnim, ekonomskim, kulturnim i drugim izazovima i, istovremeno, ona je stranka koja je duboko ukorijenjena u demokratsko biće naroda i građana Bosne i Hercegovine.

SDP BiH, po svom društvenom biću i političkom programu, jeste višenacionalna partija. To značida smo partija koja okuplja i izražava političke, ekonomske, socijalne i nacionalne interese svih naroda i etničkih grupa koje žive u Bosni i Hercegovini. Članovi SDP-a BiH nisu ni anacionalni niti slijede politiku nadnacionalnog kosmopolitizma. U tom smislu SDP BiH je svebosanskohercegovačka politička partija svih naroda i građana BiH.

SDP BiH programskom orijentacijom legalizira i unutarpartijsko manjinsko mišljenje. Svrha je manjinskog mišljenja da se artikuliraju i izraze interesi što većeg broja socijalnih grupacija, i da se na taj način, u izbornom nadmetanju, za politiku Socijaldemokratske partije BiH veže što veći dio biračkog tijela. Manjinsko mišljenje se izražava u demokratskom dijalogu, brani i zastupa u svim organima stranke, a može se i javno zastupati nakon istupa u organima partije. Manjinska mišljenja se formiraju na osnovu eksplicitnog prihvatanja globalnog partijskog programa. Manjinska

mišljenja u partiji se ne mogu formirati na etničko-nacionalnoj, nego samo na socijalno-interesnoj osnovi.

U uvjetima složene socijalne i nacionalne strukture bosanskohercegovačkog društva, ostvarivanje ciljeva i vrijednosti socijaldemokratije uvjetovano je uspostavljanjem saradnje (koalicije) sa drugim političkim partijama građanske provenijencije čiji su programi bliski programskim opredjeljenjima SDP-a BiH. U dužem vremenskom periodu, u Bosni i Hercegovini nijedna partija neće moći sama osvojiti većinu, nego to može samo u saradnji sa drugim političkim partijama. No, ta saradnja ne može dovesti u pitanje programsku orijentaciju SDP-a BiH.

DRUGI DIO

III - BOSANSKOHERCEGOVAČKO DRUŠTVO - SLOBODNO, PRAVEDNO, HUMANO I SOLIDARNO

1. Moderno bosanskohercegovačko društvo

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svoju cjelokupnu programsku orijentaciju usmjerava ka izgradnji modernog društva - zasnovanog na principima SLOBODE, JEDNAKOSTI, PRAVDE, HUMANIZMA i SOLIDARNOSTI. Riječ je o društvu koje se temelji na jednakim socijalnim i političkim šansama, pravima i slobodama, te na ravnopravnosti svih građana.

Budući razvoj i promjene bosanskohercegovačkog društva SDP BiH će zasnivati na osnovama reformi i evolutivnog procesa u okviru kojeg će društveni razvoj stimulirati promjene, a učinjene društvene promjene održavati dinamiku daljnjeg društvenog razvoja. Jer, polazimo od činjenice da nama treba naša država, oplemenjena našom bogatom tradicijom i mogućom evropskom mijenom, s kojom ulazimo u savremene ekonomske, društvene i političke tokove razvoja.

SDP BiH, kao stranka lijeve političke orijentacije, akcent u svom političkom djelovanju stavlja na izgradnju i afirmiranje takvog društvenog uređenja koje je zasnovano na toleranciji, suodgovornosti i solidarnosti, na izgradnju društva u kojem će se davati svesrdna podrška i pomoć svima onima kojima je ona neophodna. To u isto vrijeme pretpostavlja podsticanje i stvaranje uvjeta za razvoj stvaralaštva pojedinaca (i kolektiva) u društvu koje će im omogućiti da izraze sve svoje kreativne sposobnosti i da za to budu adekvatno nagrađeni. Dakle, uz ideal socijalne pravde, SDP BiH će istovremeno dinamizirati ekonomske tokove i stimulirati kreativnost i inovativnost pojedinaca i grupa.

U izgradnji takvih društvenih odnosa SDP BiH polazi od činjenice da se društveni problemi mogu efikasnije rješavati u otvorenom društvu, u kojem će se uspostavljati i realizirati društvene institucije i ustanove koje će omogućiti samopotvrđivanje pojedinaca, kolektiva i bosanskohercegovačkog društva u cjelini (nacionalnih i manjinskih zajednica), kao i podržavati i afirmirati novi oblici političkog i interesnog udruživanja i organiziranja.

Suštinska pitanja u djelovanju SDP-a BiH ne odnose se samo na socijalnu pravdu i ravnopravnost, slobodu i jednake šanse, solidarnost i odgovornost prema drugima, već i na brojna pitanja i probleme koji su postali manifestni potkraj prošlog i početkom ovog stoljeća. Zapravo, postavlja se pitanje kako živjeti nakon slabljenja tradicije i običajnosti, kako ponovo uspostaviti istinsku ljudsku solidarnost, kako ostvarivati duh zajedništva i kako odgovoriti na ekološke probleme. Na sva ova i niz drugih pitanja i problema odgovori će se naći u razradi programskih opredjeljenja, te u konkretiziranju i operacionalizaciji zadataka za naredno vrijeme, posebno u saradnji sa socijaldemokratskim i srodnim političkim strankama razvijenog svijeta.

Sastav Radne grupe: dr. Alija Behmen, rukovodilac, mr. Sabrija Pojskić, zamjenik rukovodioca; članovi: Hasan Bećirević, dr. Edhem Muftić, dr. Mirjana Malić, mr. Jozo Križanović, Besima Borić, Damir Mašić, Mirsad Mešić, Vesna Seljubac, Midhat Hadžiresić, Aida Brčić, Niko Sušac i dr.

Vesna Nemeć-Klisura.

2. Novi društveni pokreti i građanske inicijative

Teškoće i problemi samog procesa reintegracije bosanskohercegovačkog društva i njegovo povezivanje sa brojnim asocijacijama i pokretima u svijetu, sve više izražavaju ljudsku potrebu za širanjem kruga ljudskih sloboda, solidarnosti i ljudske kreativnosti, koja nema svojih ograničenja. Političke stranke ne mogu ni izdaleka dati odgovor na sve inicijative, sukobe i interese, niti riješiti brojne probleme bosanskohercegovačke društvene stvarnosti. Stoga se instrumenti moći pojavljuju i izvan odnosa proizvodnje i mogućnosti političkih stranaka i javnih ustanova, a koji su u funkciji bržeg društvenog razvoja i partnerskog odnosa sa vladama na nivoima općinskog, kantonalnog, entitetskog i državnog organiziranja i djelovanja. Zbog toga se SDP BiH zalaže za stvaranje uvjeta postojećim i novim društvenim pokretima koji doprinose reintegraciji, ekonomskom i društvenom prosperitetu države Bosne i Hercegovine. Riječ je, dakle, o artikuliranju i ostvarivanju raznorodnih (pojedinačnih, grupnih i društvenih) interesa koji će se autentično iskazivati u duhu demokratskih načela, a u cilju borbe za slobodu, pravdu, jednakost, ravnopravnost, mir (povjerenje i pomirenje), toleranciju, zajedništvo, ekološku sanaciju, sigurnost i modernizaciju.

SDP BiH podržava nove društvene pokrete i inicijative građana i grupa u vezi sa rješavanjem ekoloških, urbano-ruralnih, kantonalnih, lokalnih, manjinskih i drugih problema, a uz to uspostavlja blisku saradnju sa svim prihvatljivim društvenim projektima i vrši usklađivanje tradicionalnih vrijednosti socijaldemokratije sa njenim savremenim izazovima. Zato SDP BiH, želi otvoriti vrata građanima da slobodno pokreću inicijative za rješavanje stvarnih problema društva u BiH.

3. Ljudska prava i slobode - temelj projekta razvoja bosanskohercegovačkog društva

Mjeru razvoja društva vidimo, prije svega, u stepenu ostvarivanja ljudskih sloboda. Sloboda podrazumijeva suprotstavljavanje svakom obliku diktature i nasilja nad ljudima i stvaranje društvenih pretpostavki za slobodu izbora životnih alternativa. Nema istinske slobode ljudi bez materijalnih i socijalnih uvjeta. Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine, sloboda ljudi podrazumijeva i oslobođenost od straha, neznanja i svakog oblika izrabljivanja ljudi i represije nad njihovim životima, mišljenjima, težnjama i potrebama. Mi polazimo od provjerenog iskustva da je slobodan razvoj svakog pojedinca ne samo osnova njegovog humanog i dostojanstvenog života nego i uvjet osvajanja slobode za sve u našem društvu. Polazeći od Evropske konvencije o ljudskim pravima i slobodama, kao i ustavnih odredbi o ljudskim pravima i slobodama, SDP BiH će u centar svoje političke aktivnosti staviti zakonsko reguliranje ljudskih prava i sloboda i njihovo dosljedno provođenje.

Projekt razvoja Bosne i Hercegovine na načelima zapadnoevropskog iskustva demokratskog socijalizma, za SDP BiH podrazumijeva poštovanje kako političkih, tako i socijalnih prava, i puno respektiranje pravde i jednakosti, kao njegovih temeljnih vrednota. Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine socijalna pravda je, prije svega, jednakost svih u šansama političke i društvene participacije i promocije. Socijalna pravda i jednakost za nas uključuje stalno stremljenje društva ka višem stepenu jednakosti ljudi u raspodjeli društvenog bogatstva i vlasti uopće. To podrazumijeva i stalno širenje prostora jednakosti ljudi - muškaraca i žena - u mogućnostima da prisvajaju blagodati obrazovanja, nauke, kulture i stvaralaštva uopće.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže za što više solidarnosti među ljudima. Osnovna pretpostavka za to jeste uspostavljanje preraspodjele društvenog bogatstva, pri čemu je potrebno uspostaviti radikalno inoviran monetarni, finansijski i porezni sistem u kome će biti stimuliran pojedinačni rad, stvaralaštvo i poduzetništvo, ali i onemogućena gruba eksploatacija tuđeg rada, pad cijene radne snage ispod određenog (zaštitnog) nivoa i osigurana zaštita socijalno ugroženih slojeva. Kao i u drugim savremenim društvima, i u našim uvjetima bez solidarnosti i socijalne pravde nije moguće razvijati humano društvo. Stojimo na stanovištu očuvanja i razvoja

socijalne pravde i različitih oblika solidarnosti u oblasti zapošljavanja, stanovanja, liječenja, obrazovanja, socijalne i penzione zaštite, kao i u drugim sferama ljudskog života i stvaranja.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da poratna ustavnopravna i ekonomska transformacija Bosne i Hercegovine mora biti podređena ostvarivanju slobode, pravde i jednakosti, te solidarnosti, kao temeljnih vrijednosti humanog društva. Borba za ostvarivanje tih vrijednosti podrazumijeva i puno poštovanje i razvijanje niza fundamentalnih vrijednosti koje pripadaju najvišim dostignućima građanskih prava i sloboda. Ostajemo do kraja u odbrani temeljnih ljudskih prava i sloboda što su ih civilizacijski do sada ostvarila građanska društva.

4. Jednakost spolova i žena u politici

Opredjeljujući se za ukupnu demokratizaciju bosanskohercegovačkog društva, a naročito demokratizaciju odnosa među spolovima i generacijama, SDP BiH se zalaže za puno uvažavanje ličnog opredjeljenja žena i muškaraca u njihovom javnom i privatnom životu i za njihovo slobodno odlučivanje o stepenu angažiranja i doprinosa.

SDP BiH uvažava činjenicu da žene i muškarci imaju svoja specifična iskustva i viđenja, i potpuno uvažava spolne razlike, koje ne smiju biti uzrokom socijalnih razlika. SDP BiH je opredijeljena za stvaranje jednakih mogućnosti i šansi i za žene i za muškarce, i podržava svaku akciju i zahtjev za ravnopravnom podjelom moći i odgovornosti, kao uvjet koji doprinosi poboljšanju stanja ljudskih prava i sloboda, specifično ženskih ljudskih prava u duhu tzv. Pekinške deklaracije. Tako se SDP BiH zalaže za izjednačavanje vrednovanja rada u domaćinstvu s radom u društvu, za prava žena da odlučuju o svojim odnosima, majčinstvu, reproduktivnim pravima.

Zalažemo se za promjenu sadašnjeg položaja majčinstva u korist partnerskog roditeljstva, za dostupnost zdravstvene zaštite i svih oblika zaštite reproduktivnih prava, mogućnost legalne i medicinski sigurne kontracepcije i prava na abortus, osiguranje pravne zaštite i sl.

Specifično, SDP BiH podržava borbu protiv nasilja nad ženama i djecom, posebno borbu protiv porodičnog nasilja, i zalaže se za jačanje i stvaranje institucija sistema u borbi protiv nasilja u porodici i društvu uopće.

Porodica i roditeljstvo su nužan uvjet opstanka društvene zajednice. SDP BiH se zalaže za dostojanstvo porodičnog života, materijalnu i emocionalnu sigurnost, slobodu i ravnopravnost svakog člana porodice. Sretan razvoj djece i kvalitetan porodični život nisu mogući bez kreativnog uvezivanja javnosti i privatnosti. Mi se zalažemo za jačanje društvenih pretpostavki koje će omogućiti snažniju odgojnu ulogu porodice, zaštitu majčinstva i, ravnopravno i bez vanjskih pritisaka, punu slobodu ženi da odluči hoće li rađati i koliko djece će roditi.

Zalažemo se za posebnu društvenu pomoć i zaštitu samohranih roditelja i djece bez roditelja, kao i za jačanje društvene brige o socijalno zapuštenoj djeci i djeci sa posebnim potrebama.

SDP BiH podržava zastupljenost i organiziranost žena u političkom životu, kao osnovni uvjet za oblikovanje potreba i interesa žena. SDP BiH se opredjeljuje za osiguranje mehanizama koji će ženama omogućiti učešće u svim zakonodavnim, političkim i izvršnim tijelima, i podržava Forum žena kao interesni oblik organiziranja žena unutar naše stranke, ali i organiziranje žena u drugim oblicima izvan stranke.

SDP BiH će insistirati da se obaveze preuzete u odnosu na međunarodne i domaće pravne norme i standarde dosljedno realiziraju, a posebno Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija o sprečavanju svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija o sprečavanju nasilja nad ženama, Zakon o jednakosti spolova i sl.

5. Položaj i uloga mladih u bosanskohercegovačkom društvu

SDP BiH će se zalagati da kvalitetnim programima i projektima zadrži mlade ljude u Bosni i Hercegovini. U tom cilju, SDP BiH će podržati besplatno i obavezno osnovno i srednje obrazovanje, u skladu sa preporukama EU-a. SDP BiH nastojat će da mladima omogući kvalitetno i priznato obrazovanje u BiH i u svijetu. Bosanskohercegovački sistem visokog obrazovanja potrebno je ujediniti, reformirati i osavremeniti, kako bi dosegao evropski i globalni nivo kvaliteta i pružio mogućnost za stjecanje diplome priznate u međunarodnim razmjerama, da bi sa ulaskom BiH u EU mladi bosanskohercegovački stručnjaci znanjem, sposobnostima i dostignućima bili ravnopravni i, u većoj mjeri nego do sada, konkurentni na evropskom i svjetskom tržištu rada.

SDP BiH će se boriti za ujednačavanje obrazovnog sistema u BiH i eliminiranje segregacije u školama te instrumentalizacije vjere u obrazovanju. SDP BiH će podržati implementaciju Bolonjske deklaracije.

SDP BiH će se zalagati za osnivanje omladinskih i studentskih udruženja kao oblika nestranačkog djelovanja mladih ljudi na društvene tokove, kako bi se otklonila njihova rezigniranost u odnosu na zbivanja u društvu.

SDP BiH će insistirati da se mladim ljudima po povoljnim kreditnim aranžmanima osigura krov nad glavom. Građevinske kompanije treba stimulirati oslobođanjem od poreza u slučaju projektiranja i izgradnje stanova za mlade porodice po nižim cijenama i povoljnijim aranžmanima.

SDP BiH će se, uporedo sa izgradnjom BiH kao jedne moderne evropske zemlje, zemlje mira i poštivanja ljudskih prava, zalagati za bolju poziciju mladih ljudi u svim segmentima njihovog društvenog djelovanja. Posebno će se zalagati za njihovo veće sudjelovanje u javnom životu i procesima odlučivanja.

SDP BiH će se zalagati za uvođenje profesionalne i multietičke vojske i postepeno ukidanje obaveznog služenja vojnog roka. Razlozi za to su finansijski, profesionalni i svrsishodni.

Svako ko osnuje svoju firmu a mlađi je od 35 godina, treba biti oslobođen svih poreza u trajanju od godinu dana, a ko osnuje firmu proizvodnog usmjerenja, prve dvije godine treba se osloboditi obaveze plaćanja poreza. Svi oni koji zaposle radnika mlađeg od 35 godina, oslobodit će se plaćanja doprinosa za tog radnika u trajanju od godinu dana, a na teret države.

SDP BiH će se zalagati da svi oni koji u svojim poduzećima drže "na crno " mlade radnike, bez uplaćivanja socijalnog i penziono-invalidskog osiguranja, odgovaraju za svoje prekršaje u skladu sa zakonom. SDP BiH će stimulirati kompanije za stipendiranje mladih talenata.

SDP BiH će se boriti da se onemogućiti zakonsko postavljanje uvjeta pri konkursima koji zahtijevaju radno iskustvo, jer ga veliki broj mladih ne može steći u svojoj struci. Zato treba postojati institut probnog rada. SDP BiH će nastojati da se izjednači volontiranje u društvenim i humanitarnim institucijama sa radnim iskustvom na sličnim poslovima, što će stimulirati mlade da volontiraju.

6. Razvoj i očuvanje nacionalnog i državnog identiteta

U razvoju i očuvanju nacionalnog i državnog identiteta, SDP BiH polazi od karaktera i složenosti bosanskohercegovačke tradicionalne i brojne manjinsko-nacionalne državne strukture i Bosne i Hercegovine kao društvenog i državnog specifikuma kojeg je iznjedrio višestoljetni historijski proces. Riječ je o historijskoj posebnosti i egzistenciji kulturnog, konfesionalnog i nacionalnog zajedništva. Pored triju autohtonih i konstitutivnih nacionalnih grupacija (Bošnjaci, Srbi i Hrvati), u Bosni i Hercegovini sa jednakopravnim statusom živi veliki broj nacionalnih manjina.

SDP BiH kao multinacionalna politička stranka na cijelom prostoru države zalaže se za harmoničan demokratski razvoj nacionalnog i duhovnog identiteta svih u Bosni i Hercegovini, koja je obnovila i uspostavila državnost 25. NOVEMBRA 1943. GODINE, u toku Narodnooslobodilačkog antifašističkog rata (1941.-1945.), na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, a odbranila ju je u odbrambeno-oslobodilačkom ratu u periodu od 1992. do 1995. godine. SDP BiH se bori za slobodno bosanskohercegovačko društvo u svim svojim segmentima, što pretpostavlja zalaganje i osiguranje slobodnog razvoja i očuvanje tradicija, kulturnog i nacionalnog identiteta - pripadnika konstitutivnih naroda i svih nacionalnih manjina koje žive u Bosni i Hercegovini kao vlastitog demokratskog državi.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da konstitucija Bosne i Hercegovine kao demokratske države, utemeljene na vrijednostima građanskog društva, predstavlja garanciju u ostvarivanju nacionalnih prava i sloboda. Jer, pod građanskim pretpostavkama nacionalna prava i slobode mogu doći do punog izražaja i razvijati se u željenom pravcu. Sa tog stajališta, SDP BiH smatra da se u političkom procesu i životu i u ustavnoj regulativi ne mogu prihvatiti poodavno prevladane ideologije i teorije koje su diskriminacijske i za demokratska društva neodržive. U tom smislu su učinjeni i odgovarajući, u ovom trenutku mogući iskoraci, koji su rezultat ustavnih amandmana o konstitutivnosti naroda BiH i položaju nacionalnih manjina. Za Socijaldemokratsku partiju BiH, svi građani, nacije i nacionalne manjine su svoji na svome, potpuno jednaki i ravnopravni. Učinjene ustavne promjene razriješile su i pitanje vitalnih nacionalnih interesa, za što se SDP BiH principijelno i dosljedno zalagala.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će se zalagati za takvu kulturnu politiku koja će osigurati duhovnu obnovu i reafirmaciju kulturnih tradicija svih naroda u Bosni i Hercegovini. Pri tome će nastojati da se reafirmiraju ne samo religijske nego i sveukupne duhovno-nacionalne tradicije. Istovremeno, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže za puno i slobodno međusobno povezivanje kultura naroda koji žive u Bosni i Hercegovini. Otuda je neophodno valorizirati i njegovati sve nacionalne kulture podjednako, ali i sve ono što je zajedničko u kulturnom i historijskom naslijeđu Bošnjaka, Hrvata, Srba, Jevreja, Roma, Albanaca i pripadnika drugih naroda, uključujući i one koji se izjašnjavaju kao Bosanci i Hercegovci.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine stoji na stanovištu da se socijaldemokratija ne može razvijati svođenjem čovjeka samo na pripadnost naciji i nadmetanjem nacija i nacionalizama. Opredjeljenje Socijaldemokratske partije BiH jeste da se samo konkurencijom ideja, znanja, programa i projekata može osigurati demokratski razvoj našeg društva.

Sloboda nacionalnog izjašnjavanja i opredjeljivanja mora biti neprikosnovenjena. Niko nema pravo prisiljavati građane da se nacionalno izjašnjavaju ili ne izjašnjavaju.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine je za punu ravnopravnost pisama i jezika. Do kraja se mora poštovati volja i slobodan izbor građana u pogledu upotrebe pisama i jezika.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže za razvoj i osavremenjivanje zajedničkih državnih kulturnih institucija koje su od posebnog interesa za cijelu državu i sve narode i narodnosti koji žive u njoj. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će se otuda suprotstaviti svakoj politici koja bi reinterpetacijom Dejtonskog mirovnog ugovora da razgradi i ukine bosanskohercegovačke državne institucije iz oblasti nauke, kulture, umjetnosti i sporta.

Zalagat ćemo se da se u takvim institucijama, pored onog zajedničkog iz historije naroda Bosne i Hercegovine, podstiču naučna istraživanja i afirmiraju specifičnosti u kulturnim tradicijama svakog naroda posebno, kako bi se i na taj način osigurala nacionalna ravnopravnost i objektivnije valorizirale vrijednosti nacionalnih kultura. Mi podržavamo i afirmiranje nacionalnih posebnosti kultura u Bosni i Hercegovini i u okviru posebnih nacionalnih institucija kulture, u čijem radu, u skladu sa programskim opredjeljenjima, aktivno učestvujemo i članovi SDP-a BiH.

Protivimo se svakom obliku nacionalizma i njegove političke instrumentalizacije. Nacionalizam je najveći atak na zajedništvo i jedinstvo BiH, odnosno opasnost koja prijete njenom etničkom podjelom i disolucijom. Ne prihvatamo zloupotrebe nacionalnog za narušavanje dostojanstva i integriteta ličnosti, ličnih sloboda i opredjeljenja ljudi.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da država mora, ustavnim regulativom i institucionalnim mehanizmima, svim građanima koji se osjećaju pripadnicima bošnjačkog, hrvatskog, srpskog i drugih naroda i narodnosti garantirati ostvarivanje njihovih punih nacionalnih, vjerskih, tradicijskih i kulturno-običajnih prava.

Ostvarivanje nacionalnih, vjerskih, tradicijskih i kulturnih prava mora biti definirano putem ustavnopravne zaštite. BiH je demokratska domovina svih njenih građana, bezobzira na etničku pripadnost, a njeni građani koji u njoj ostvaruju nacionalne slobode, djelovat će slobodno i ravnopravno učestvovati u svim oblicima državnog života, uključujući i njihovo pravo na odbranu bosanskohercegovačkog državnog integriteta kao prostora vlastite domovine.

Stanovište je SDP-a BiH da prava nacionalnih manjina kao kolektiviteta moraju biti potpuno zagarantirana u skladu sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina i Evropskom poveljom za regionalne jezike i jezike manjina, odnosno ta prava trebaju obuhvatati pravo na obrazovanje, jezik, njegovanje kulture i tradicije, informiranje, zastupljenost u institucijama vlasti i dr.

7. Slobodno iskazivanje vjere i jednakosti vjerskih zajednica

Multikonfesionalnost u Bosni i Hercegovini treba razvijati i njegovati na univerzalnim principima humanizma, vjerske tolerancije i ljudske solidarnosti, kao mostove koji garantiraju progres i prosperitet svih.

SDP BiH se zalaže za slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti i slobodno ispoljavanje vjerskih nazora, za slobodno obavljanje vjerskih obreda i poslova. Religija i izbor religije jeste dio privatnosti i pravo svakog pojedinca.

SDP BiH polazi od društvenog interesa za religije. Vjerske zajednice imaju značajne javne uloge u moralnom odgoju građana, afirmiranju humanizma i etike dobra, u obrazovanju i humanitarnim aktivnostima, i slično. Zato SDP BiH podržava javne funkcije vjerskih zajednica u našem društvu, odnosno u civilnoj sferi društva.

SDP BiH će izgrađivati demokratsku i svjetovnu BiH, zalagati se za civilizacijski model razdvojenosti države i vjerskih zajednica, koji će osigurati punu autonomiju i države i vjerskih zajednica. Prihvatamo univerzalni, civilizacijski princip razdvojenosti, i to obostrane, države i vjerskih zajednica. Unutar autonomije građanskog društva vjerske zajednice trebaju uživati punu slobodu. Političke zloupotrebe religije i vjerskih zajednica direktno štete i interesima vjerskih zajednica i interesima društva, čineći od njih sluge dnevne politike, a oduzimajući im duhovnost i moralnu snagu. Zbog toga ćemo se zalagati za dosljedno poštovanje i praktičnu implementaciju principa sekularnosti u našem društvu.

Pred državom i zakonom sve vjerske zajednice moraju biti ravnopravne. SDP BiH je za jednakost svih religija i vjerskih zajednica, te snažno podržava uspostavljeni međureligijski dijalog i zalaže se za dijalog između države i vjerskih zajednica u BiH.

SDP BiH se posebno zalaže za: obnovu ratnim djelovanjem oštećenih vjerskih objekata, zakonsku regulativu odnosa države i vjerskih zajednica, aktivnu politiku prema vjerskim zajednicama, štiteći punu slobodu vjeroispovijesti.

SDP BiH je multikonfesionalna i multinacionalna stranka, s tim što se u njenim redovima jednakopravno nalaze i djeluju i teisti i ateisti i agnosticima, a njihova valorizacija mjeri se njihovom praktičnom djelatnošću i doprinosom razvoju demokratije, ljudskih prava i sloboda, ekonomskom i društvenom prosperitetu države, naroda i građana koji žive u Bosni i Hercegovini.

IV - BOSNA I HERCEGOVINA - PRAVNA I DEMOKRATSKA DRŽAVA

1. Bosna i Hercegovina - suverena, demokratska, pravna, socijalna, sekularna i decentralizirana država

Stanovište SDP-a BiH je da postoji "konstitucijska greška" u konstituiranju Bosne i Hercegovine po dejtonskom Ustavu BiH, budući da entiteti, umjesto Bosne i Hercegovine, imaju prerogative države, tako da država Bosna i Hercegovina nema mnoge funkcije i organe koji karakteriziraju državni suverenitet (unutrašnji i vanjski). Od samog početka opstruira se provođenje i ovako manjkavog dejtonskog Ustava BiH, tako da još uvijek, uprkos odlukama nadležnih međunarodnih faktora, nisu ni konstituirane niti zaživjele mnoge državne institucije, dok, ustvari, entiteti djeluju kao samostalne države. Stoga je dejtonski Ustav BiH potrebno radikalno mijenjati, s jedne strane, radi njegovog usklađivanja s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama i, s druge strane, političko-teritorijalnog ustroja BiH kao moderne države.

U tom smislu, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže da se ustavno uređenje Bosne i Hercegovine mora definirati na sljedećim načelima:

- Bosna i Hercegovina je suverena, nezavisna, nedjeljiva država u postojećim, avnojevskim granicama, koje su nepovredive;
- Suverenitet pripada građanima - državljanima Bosne i Hercegovine: sva vlast proizlazi iz građana i pripada građanima;
- Narodi Bosne i Hercegovine - Bošnjaci, Hrvati i Srbi - jednakopravni su i konstitutivni na cijeloj teritoriji države Bosne i Hercegovine. Prava nacionalnih manjina zagarantirana su Ustavom;
- U cilju ostvarivanja suvereniteta građana i jednakopravnosti naroda, politički poredak u Bosni i Hercegovini zasniva se na višepartijskoj parlamentarnoj demokratiji i poštivanju Ustavom precizno definiranih, u sadržaju i primjeni, principa proporcionalnosti, pariteta i konsenzusa;
- Po obliku vladavine Bosna i Hercegovina je republika;
- Politički odnosi i društveno uređenje zasnivaju se na vladavini Ustava i zakona;
- Država Bosna i Hercegovina je sekularna država, što podrazumijeva punu slobodu vjeroispovijesti i razdvojenost države i vjerskih zajednica, koja će osiguravati punu autonomiju i države i vjerskih zajednica;
- Ekonomski poredak se zasniva na slobodi svih oblika vlasništva i vlasničkih struktura, uključujući i slobodu tržišne privrede, privatne inicijative i slobodu poduzetništva, ali i funkcije socijalne države;
- Sa stanovišta državnog uređenja, Bosna i Hercegovina je državna zajednica utemeljena na demokratskoj distribuciji vlasti između centralnih organa vlasti i regionalne i lokalne samouprave;
- Uvažavanje principa većine kao načela demokratskog odlučivanja, ali se većinom ne može odlučivati o fundamentalnim kolektivnim pravima konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina.

Da bi se na ovim načelima izgrađivala i razvijala Bosna i Hercegovina, nužno je, poštujući njen kontinuitet, uspostaviti konsenzus svih političkih snaga i, uz aktivan odnos međunarodne zajednice, uspostaviti Bosnu i Hercegovinu na demokratskim načelima primjerenim standardima Evrope i, po obliku vladavine, kao republiku. Jer, prema sadašnjem, dejtonskom ustavnom uređenju, nije ni

moгуća demokratija u svome izvornom značenju, budući da ne postoji subjekt - građanin - za taj politički proces na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina, cijeneći pravni poredak koji sada ima, nije moguća kao "samoodrživa država", pa otuda i ne može funkcionirati bez institucije Visokog predstavnika.

Bosna i Hercegovina kao suverena demokratska država mora se temeljiti na ravnopravnosti svih njenih građana i naroda, odnosno na jednakim pravima i obavezama svih državljana (građana), bez obzira na njihovu nacionalnu, vjersku, socijalnu i ideološku opredijeljenost, i jednakopravnosti konstitutivnih naroda. Konstitutivni narodi kao kolektiviteti svoja prava ostvaruju izravnim učešćem u strukturi vlasti, a ne po političko-teritorijalnom principu.

2. Državno ustrojstvo Bosne i Hercegovine

Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine klasično unitarističko državno ustrojstvo Bosne i Hercegovine je anahrono, kao što je neprihvatljiva i svaka politika "preuređenja Bosne i Hercegovine" u formi njene podjele na tri nacionalne državnice. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da se etatističkom izazovu, ali i separatističko-secesionističkim i nacionalističko-velikodržavnim varijantama razbijanja državnog opstanka Bosne i Hercegovine, može i mora odgovoriti modernim, evropski inspiriranim konceptom decentralizirane vlasti, odnosno regionalizacije.

Stoga SDP BiH smatra da Bosnu i Hercegovinu treba organizirati kao decentraliziranu državu regija koje su utemeljene prvenstveno na funkcionalnim, ekonomskim, prostornim, geografskim i komunikacijskim kriterijima, ali i kulturnim i tradicijskim kriterijima, odnosno regionalizacija treba da bude po mjeri evropskih standarda. Takva regionalizacija osnova je ekonomskog razvoja, ali i unutrašnje političko-teritorijalne organizacije države. Regionalne i lokalne zajednice nisu samo oblik decentralizirane državne vlasti, nego imaju i Ustavom zagaraniranu lokalnu autonomiju. Za razliku od kantona, kao federalnih jedinica sa elementima državnosti, jedinice regionalne samouprave imale bi svoje zakonodavne i izvršne organe, statut i obavljale bi Ustavom utvrđene poslove od regionalnog značaja (školstvo, zdravstvo, prostorno i urbanističko planiranje, privredni razvoj, promet i prometnu infrastrukturu, razvoj mreže obrazovnih, zdravstvenih, kulturnih, socijalnih i drugih ustanova), kao i poslove koje bi na njih prenijeli organi države, općina i gradova. To podrazumijeva ukidanje entiteta, kantona i Distrikta Brčko.

Zakonodavni organi vlasti na nivou Bosne i Hercegovine trebali bi biti izraz interesa i potreba građana i konstitutivnih naroda i ostalih, što znači da se zakonodavno tijelo Bosne i Hercegovine treba sastojati od Predstavničkog doma i Doma naroda BiH, koji bi predstavljali građane cijele Bosne i Hercegovine i konstitutivne narode, i birali bi se na četiri godine. Vlada Bosne i Hercegovine bit će organizirana kao kolektivni izvršni organ, a njen djelokrug rada trebao bi u punom kapacitetu odražavati kompetencije koje pripadaju organima vlasti Bosne i Hercegovine. Mandat premijera je četiri godine, kao i mandat Vlade, a Vlada svoje odluke donosi većinom glasova.

Umjesto Predsjedništva Bosne i Hercegovine, bio bi predsjednik, kojeg bi birala oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Predsjednik bi imao reprezentativnu ulogu, odnosno zastupao bi državu Bosnu i Hercegovinu, u ime države sklapao bi ugovore sa stranim zemljama, te opunomoćivao i primao ambasadore. Predsjednik, premijer i predsjednici vijeća Parlamentarne skupštine BiH birali bi se iz sva tri konstitutivna naroda i ostalih po utvrđenom redosljedu, s tim što predsjednik i premijer u istom mandatnom periodu ne bi mogli biti iz istog konstitutivnog naroda. Ustroju i strukturi, kao i multietničkom biću Bosne i Hercegovine više odgovara "čisti" parlamentarni sistem nego polupredsjednički.

Nužno je proširiti ustavne nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine, kako bi se time omogućilo jedinstvo ekonomskog, pravnog i političkog sistema, kao što su carinski sistem, radni odnosi i

socijalno osiguranje, radno pravo i penzioni sistem, odbrana i sigurnost, školstvo, kultura, finansijski i bankarski sistem i dr. Jer, utvrđujući vrlo sužene nadležnosti države Bosne i Hercegovine kao isključive nadležnosti i ostavljajući vrlo široku nadležnost entitetima, Ustav BiH je ovakvim rješenjem kumovao jačanju državnosti entiteta na račun Bosne i Hercegovine. Ukidanje entiteta i kantona neminovno će dovesti i do bitnih promjena nadležnosti organa Bosne i Hercegovine.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine stoji na stanovištu da je ključna tačka jačanja državnosti Bosne i Hercegovine jačanje državnih organa i institucija, uspostava jedinstva ekonomskog, pravnog i političkog sistema, kao i povratak izbjeglih, prognanih i raseljenih građana u njihove prvobitne domove. Sve su to temeljne pretpostavke ostvarivanja ne samo ljudskih prava i sloboda već i opstanka države Bosne i Hercegovine.

Bitna tačka ostvarivanja Ustava BiH jeste da se, shodno međunarodnom pravu, svi ratni zločinci izvedu pred Haški sud. Kako je još uvijek ostao nekažnjen veliki broj ratnih zločinaca i kako Haški sud neće uspjeti procesuirati ni manji dio tih zločina, SDP BiH smatra da treba što prije osposobiti Sud i Tužilaštvo Bosne i Hercegovine za pristupanje suđenju ratnih zločina. SDP BiH ne prihvata kolektivno optuživanje naroda i insistira na individualnoj odgovornosti svih počinitelja zločina.

SDP BiH će inicirati proces međunacionalnog dijaloga i pomirenja, koje smatra neophodnim preduvjetima obnove održive BiH. SDP BiH će ove procese, između ostalog, provoditi iniciranjem i realizacijom programa

Polazeći od svojih programskih opredjeljenja izgradnje i razvoja Bosne i Hercegovine kao normalne i demokratske države ravnopravnih građana i naroda, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine je pokrenula ustavnu Inicijativu za radikalnu promjenu Ustava Bosne i Hercegovine kojom bi se stvorili uvjeti za izgradnju Bosne i Hercegovine kao suverene, demokratske, pravne, socijalne, sekularne i decentralizirane države (države bez entiteta) slobodnih i ravnopravnih građana i naroda, u postojećim granicama, koje su nepovredive.

3. Parlamentarni sistem

Budući da se do sada politički pluralizam preko koalicije nacionalnih stranaka do kraja kompromitirao i da je pretežno na djelu kvaziparlamentarizam, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će se zalagati da se u narednom periodu politički sistem parlamentarne demokratije u Bosni i Hercegovini, utemeljen na ustavnopravnoj državi, gradi na:

- ljudskim slobodama i pravima koja su ograničena samo slobodama i pravima drugih ljudi;
- slobodnom i demokratskom izbornom sistemu zasnovanom na principu proporcionalnosti i izboru Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH na području cijele Bosne i Hercegovine, dok bi se delegati Doma naroda, po proporcionalnom izbornom sistemu sa listi sačinjenih po konstitutivnim narodima i ostalima, birali od strane pripadnika konstitutivnih naroda, vijećnika općinskih vijeća, odnosno odbornika općinskih skupština; time bi se ukinula postojeća diskriminacija;
- slobodi političkog i socijalnog udruživanja i djelovanja građana na prostoru cijele Bosne i Hercegovine;
- punoj i stvarnoj ravnopravnosti političkog djelovanja stranaka, ali smo i za zabranu onih političkih stranaka koje propagiraju nacionalnu, vjersku i ideološku netrpeljivost;
- višestranačkom parlamentarnom sistemu sa jasnom podjelom vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku;
- demokratiji koja omogućava aktivno sudjelovanje građana, i to ne samo putem partije, u oblikovanju političke volje u parlamentu;
- jačanju uloge parlamenta i predstavnika u političkim procesima odlučivanja, s tim da predstavnici moraju biti nezavisni od pritiska izvršne vlasti;

- radu državnih organa na osnovu Ustava i zakona, kao i pravne kontrole nad upravom, koja uključuje i sudski nadzor;
- javnoj kontroli državnih organa i njihovih demokratski izabраних predstavnika;
- preciznom ustavnom i zakonskom definiranju vanrednog stanja;
- organiziranju javnih službi koje su od vitalnog interesa za društvo i koje će, kao javne ustanove, biti pod kontrolom i nadzorom države i demokratske javnosti;
- izgradnji i afirmaciji demokratskog javnog mnijenja, a posebno sredstava javnog informiranja, kao jednog od važnih instrumenata oblikovanja političke volje građana;
- formiranju jedinstvenih oružanih snaga (a ne nacionalnih ili partijskih armija) i policije na nivou države, koje će po svom sastavu biti višenacionalne, adekvatno nacionalnoj strukturi stanovništva;
- nužnom osiguravanju ostvarivanja civilne i parlamentarne demokratske kontrole nad vojskom i organima sigurnosti, uz insistiranje na dezideologizaciji, depolitizaciji i profesionalizaciji vojske, policije i sigurnosnih službi.

Prema tome, Socijaldemokratska partija smatra da parlamentarni (politički) sistem Bosne i Hercegovine treba omogućiti građanima kao pojedincima, ali i brojnim institucijama, organizacijama ili asocijacijama koje se formiraju van države i u samom društvu, da utiču na donošenje i primjenu državnih odluka.

4. Novi sadržaji i oblici demokratije, društveni pokreti i građanske inicijative kao interesne grupe

Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine pripadnost partiji i same partije nisu, niti mogu biti jedini oblici izražavanja volje građana i njihovog političkog subjektiviteta. Zato se zalažemo da građani, pogotovo oni koji ne žele pripadati nijednoj partiji, na druge demokratske načine oblikuju svoju političku volju i utiču na institucije vlasti. Pri tome polazimo od činjenice da se demokratija i politička volja građana ne mogu iscrpiti činom glasanja na slobodnim izborima svake četiri godine i da je za to nužno iznalaziti i unapređivati i druge oblike demokratije, tražiti i formirati različite demokratske institucije u svim oblastima društvenog života.

Bitno novo u demokratiji novijeg doba, a što još uvijek nije zaživjelo u bosanskohercegovačkoj stvarnosti i praksi, jeste upravo to što se desilo u vezi sa promjenama u društvenoj poziciji radnog čovjeka, a što je rezultat korjenitih promjena društvenih osnova političkog sistema, jer se političkim odlukama sve više utiče na uvjete vlastitog rada i života. Naime, prisustvo politike u sferi rada, kroz radikalnu transformaciju političkog sistema, put je zapravo, po našem mišljenju, da politika postane jedno od sredstava borbe čovjeka za potpuniju emancipaciju.

Zato mi i smatramo da demokratija treba biti opći način života ljudi i univerzalni društveni odnos, koji se neće iscrpljivati samo u uskoj sferi politike ili samom činu izbora. Otuda se zalažemo za stalno širenje ekonomske i materijalne osnove afirmacije ljudskih prava i sloboda u društvu kao cjelini, kao i u sferi rada. Želimo demokratiju u cijelom društvu, u fabrikama i na radnom mjestu uopće, u mjestu življenja i u svim drugim oblastima društvenog života. U tom pravcu, građanima se mora omogućiti izražavanje političke volje i putem neposrednih vanparlamentarnih oblika demokratije, kao što su: referendum, narodna inicijativa, plebiscit, zborovi radnika i građana, i slično.

5. Lokalna demokratija i razvoj lokalne samouprave

Bosanskohercegovački milje satkan je od različitosti urbanog i ruralnog, u kojem još uvijek dominira selo, koje će se sve više modernizirati u okvirima lokalne samouprave - općinskih i mjesnih kao životnih i interesnih zajednica. Također, i životne zajednice urbanih područja imaju i previše problema koje treba brižljivo i permanentno rješavati. U razvoju demokratije u lokalnim zajednicama SDP BiH polazi od činjenice složenosti problema i utvrđenih prioriteta, s jedne, i potrebe da se politička moć optimalno decentralizira do najnižeg nivoa, s druge strane. Dakle,

savremeni razvoj će se odvijati u znaku isticanja i uvažavanja regionalnih i lokalnih zajednica, u znaku decentralizacije političkog odlučivanja i političkog života u cjelini.

Stanovište SDP-a BiH jeste da su do sada razvoj lokalne samouprave otežavali, s jedne strane, koncentracija stvarne vlasti u kantonima i entitetima, i to na račun općina i gradova, kao i države, i, s druge strane, povećanje broja općina njihovom diobom skoro isključivo prema nacionalnom kriteriju. Nužno je učiniti odlučne korake u pravcu usklađivanja koncepta lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi.

- Stoga će se SDP BiH zalagati za jačanje položaja i uloge organa lokalne i regionalne samouprave, a pritom jedini kriterij treba biti efikasno ostvarivanje tih prava sa stanovišta interesa građana kao krajnjih korisnika. Pri tome treba imati u vidu i princip iz Evropske povelje da se u organima lokalne i regionalne samouprave vrše svi oni poslovi koji su najbliži građanima. U tom smislu SDP BiH će se boriti za punu autonomiju jedinica lokalne samouprave u iniciranju i rješavanju pitanja od zajedničkog interesa u lokalnoj zajednici, posebno lokalnog ekonomskog razvoja, urbanizacije prostora, izgradnje infrastrukture, stambene izgradnje, uvjeta za školovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu. Nužno je, dakle, proširiti nadležnosti općina i gradova.
- SDP BiH smatra da je neophodno ustavno zagwarantirati - kako u Ustavu BiH, tako i u ustavima entiteta - pravo građana na lokalnu samoupravu i upravljanje lokalnim poslovima, kao i pravo lokalnih organa na zaštitu tih prava pred ustavnim sudovima. Uspostavljanje lokalne samouprave kao bitnog političkog i ustavnog prava, neminovno će dovesti i do novih odnosa između državnih organa i lokalnih vlasti, odnosno time će se odnosi graditi na osnovama ravnopravnosti i saradnje.
- SDP BiH odlučno insistira na tome da lokalne i regionalne vlasti moraju imati pravo na odgovarajuće izvore finansiranja, kojima trebaju raspolagati slobodno i u okviru svojih ovlaštenja. Jedan dio sredstava lokalnih vlasti vodit će porijeklo od lokalnih такси i naknada, koje utvrđuju lokalne vlasti, a drugi dio iz prihoda viših organa vlasti. I organi regionalne samouprave imaju svoje izvorne prihode. Dodjelom namjenskih sredstava ne može se ugroziti diskreciono pravo lokalnih vlasti da raspolazu tim sredstvima samostalno u okviru svojih ovlaštenja. Pravi izvor otuđene moći i pravo leglo korupcije jeste preraspodjela tuđih para, i mi ćemo se svim legalnim sredstvima boriti protiv toga. Prihodi jedinica lokalne i regionalne samouprave moraju biti razmjerni njihovim ovlaštenjima predviđenim ustavom i zakonom. Stoga je jedino razvlašćivanjem kantona u Federaciji BiH i entiteta moguće stvoriti uvjete za razvoj lokalne i regionalne samouprave.
- Sadašnjim razvlašćivanjem općina stanje lokalne samouprave se sve više pogoršava. Nerijetko, formiranje novih općina nije bilo stvarni interes građana. Stoga SDP BiH smatra da o podjeli, novim granicama i nadležnostima svoje lokalne zajednice trebaju odlučivati sami pripadnici te lokalne zajednice. S obzirom da je lokalna zajednica vrlo složen organizam, kriteriji za njeno formiranje ne mogu biti jednostrani niti jednoznačni. Stoga smatramo da se o formiranju nove općine ili njenoj podjeli građani mogu izjasniti isključivo putem referendumu, a ne na zborovima ili na neki drugi način.
- SDP BiH smatra da je neposredno učešće građana u odlučivanju u lokalnim zajednicama jedna od bitnih karakteristika lokalne samouprave. Stoga će se založiti da se u ustavima i zakonima predvidi da su zborovi građana i građanske inicijative oblici učešća građana u odlučivanju, a referendum i mjesna samouprava oblici neposrednog odlučivanja, a trebalo bi zakonom zagwarantirati o kojim pitanjima građani odlučuju referendumom.
- SDP BiH smatra da se, u okviru izgradnje i razvoja lokalne samouprave, težište treba staviti na jačanje mjesne samouprave. U tom smislu SDP BiH će se založiti da općine/ opštine i gradovi organima mjesne samouprave povjere obavljanje pojedinih poslova iz njihovog djelokruga koji su od neposrednog i svakodnevnog utjecaja na život i rad građana na području mjesne zajednice. U donošenju odluka u mjesnoj zajednici treba da što više neposredno odlučuju građani.

- SDP BiH će se u okviru reforme lokalne samouprave zalagati za konstituiranje i afirmaciju gradova kao jedinica lokalne samouprave na temelju kriterija da srednji i veliki gradovi, uslijed dostignutog ekonomskog, urbanog i kulturnog razvoja, čine po sebi grad kao jedinicu lokalne samouprave. SDP BiH smatra da je također potrebno izvršiti ustavne promjene kojima bi se osiguralo da općine koje imaju preko 25.000 stanovnika steknu status grada. SDP BiH smatra da bi grad Sarajevo, kao glavni grad Bosne i Hercegovine, trebao biti specifična jedinica lokalne samouprave i lokalne uprave i pod jurisdikcijom organa Bosne i Hercegovine, a njegov položaj trebao bi biti riješen u Ustavu BiH, kao i u odgovarajućim zakonima. Ne može se ukinuti grad Sarajevo kao glavni grad BiH, niti njegove kompetencije može preuzeti neko drugi. Također smatramo da bi Sarajevo kao glavni grad Bosne i Hercegovine moralo imati izvorne prihode, koji bi se sastojali iz više vrsta poreza, kao i samostalno raspolagati dijelom sredstava iz budžeta države Bosne i Hercegovine.

SDP BiH se zalaže za to da izbori i odlučivanje u gradu Sarajevu odražavaju multietničku posebnost Sarajeva kao glavnog grada Bosne i Hercegovine.

- SDP BiH se zalaže da se odnosi između organa lokalne samouprave uspostavljaju isključivo na osnovama Ustava i zakona. Mora biti diskreciono pravo lokalnih vlasti da samostalno provode svoje inicijative u svim stvarima koje nisu isključene iz njihove nadležnosti. Viši organi vlasti mogu samo nadzirati lokalnu vlast, i to u pogledu zakonitosti, ali ne i prikladnosti. Lokalni organi moraju biti blagovremeno i na odgovarajući način konsultirani od viših organa vlasti o svim stvarima koje ih se direktno tiču.
- Približavanje lokalnih vlasti građanima, njihovom interesu i ostvarivanju prava, pretpostavlja ostvarivanje procesa reforme teritorijalnog aspekta organizacije lokalne i regionalne samouprave na standardima i iskustvima zemalja članica Evropske unije. Inače, neophodno je uspostaviti fleksibilnije političko-teritorijalno uređenje i trostepeni sistem lokalne i regionalne samouprave – općina, grad i regija. Nužna je nova regionalizacija Bosne i Hercegovine.
- SDP BiH će inicirati i podržavati uključivanje lokalnih i regionalnih zajednica u programe međunarodne saradnje, naročito putem institucija bratimljenja općina/opština i gradova.

6. Pravna država

Nema pravne države bez vladavine prava. Demokratija i vladavina prava čine neodvojivu cjelinu. Otuda za SDP BiH pravna država podrazumijeva:

- Sve principe i postupke koji osiguravaju slobodu pojedinca i njegovo učešće u političkom odlučivanju, ali i djelovanje svih državnih organa isključivo na osnovu zakona;
- Ustavnu zagaraniranost temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina, a Ustav BiH mora biti najviši pravni akt koji obavezuje sve državne organe, što, nažalost, sada nije slučaj;
- Pred zakonom i pravom su svi jednaki. Za pravo i zakone su vezani i oni koji imaju državnu vlast. Osnovni zadatak pravne države jeste ograničavati djelatnost države u korist građana, što nije slučaj u uvjetima vladavine nacionalističkih partija;
- Svi akti državnih organa podliježu ocjeni nezavisnog sudstva, a osigurana je dvostepenost u upravnom postupku i sudskoj zaštiti u konkretnim upravnim stvarima;
- Nezavisno i samostalno sudstvo, uz izbor sudija, i to bez ograničenja, od samostalnih demokratskih tijela, koja su nezavisna od političkih partija i organa države, kao i djelovanje sudova isključivo na osnovu zakona;
- Ostvarivanje civilne kontrole nad organima vojske i sigurnosti;
- Nadležnost sudova da odlučuju o kompenzacijama šteta koje organi uprave eventualno učine građanima svojim nezakonitim i nepravilnim radom;
- Zabranu paramilitarnih organizacija;

- Ukidanje svih arbitrarnih ovlaštenja organa unutrašnjih poslova i osiguranje prava na pošteno suđenje;
- Da niko ne može biti proglašen krivim za djelo koje nije, u vrijeme kada je počinjeno, bilo predviđeno kao krivično djelo;
- Imovina, sredstva i prava stečena krivičnim djelima moraju biti oduzeta i upotrijebljena za socijalne potrebe, i u tom pravcu moraju se formirati odgovarajući organi državne uprave koji će imati samostalnost i zakonska ovlaštenja da efikasno obavljaju svoje zakonske obaveze. Stoga će SDP BiH stalno u centru svoje političke aktivnosti imati borbu protiv korupcije i kriminala, koji su toliko rašireni da ugrožavaju osnove ekonomskog i političkog sistema.
- Postojanje i efikasno djelovanje pravne države prvenstveno zavisi od toga da li su i u kojem kapacitetu uspostavljene državne institucije i organi koji trebaju osigurati vladavinu prava. Stoga, budući da još uvijek nisu na nivou države Bosne i Hercegovine uspostavljeni državni organi i institucije u skladu sa ustavnim kompetencijama Bosne i Hercegovine, nužno je ojačati ustavne nadležnosti Bosne i Hercegovine, zatim uspostaviti Vijeće ministara kao Vladu, ojačati novoformirane pravosudne organe vlasti, te regulirati djelovanje i nekih drugih državnih i agencijskih institucija. Jer, do sada je zaštita prava građana završavala na nivou entiteta.
- Za Socijaldemokratsku partiju BiH pravo na privatno vlasništvo je neprikosnoveno. Konfiskacija će biti zakonom zabranjena, osim u slučajevima kada je sticanje privatnog vlasništva rezultat kriminalnih radnji. Eksproprijacija mora biti pravno precizno definirana. Koncesije na nacionalno dobro bit će posebno pravno regulirane.

TREĆI DIO

V - BOSNA I HERCEGOVINA - ZEMLJA RAZVITKA I BLAGOSTANJA

1. Za otvorenu tržišnu privredu

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine zalaže se za tržišnu privredu zasnovanu na razvoju integralnog tržišta roba, usluga, novca, kapitala i rada; na pluralizmu svojinskih odnosa uz dominantnu ulogu privatne svojine; na ekonomskoj motivaciji poduzetnika, menadžera i radnika; na općem i jednakom pravu konkurencije; na otvorenosti prema utjecajima svjetskog tržišta; na efikasnoj zaštiti imovine i ekološkoj sigurnosti građana.

Otvorenost prema svjetskom tržištu roba, usluga, novca, kapitala, znanja i informacija predstavlja glavni uvjet brže obnove i efikasnog razvoja domaće privrede.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine zalaže se da svi oblici svojine imaju ravnopravne uvjete privređivanja i razvoja. Zalažemo se za ukidanje svih ograničenja u formiranju vlasničke strukture privrednih subjekata, kako u pogledu njihovog organiziranja, tako i u pogledu nosilaca vlasničkih funkcija. U tom cilju, između domaćih i inozemnih rezidenata ne smiju se praviti bilo kakve razlike.

Državna svojina ima mjesto u onim oblastima privatnog i društvenog života gdje se ni na koji drugi način ne mogu zadovoljiti društveno priznate potrebe, jer privatni kapital to ne može ili nema ekonomskog interesa. Stanovište Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine je da niko ne može imati ekskluzivno pravo svojine nad prirodnim resursima, jer su oni općedruštvena dobra. Njihovo korištenje mora biti uvjetovano plaćanjem odgovarajuće rente u korist društvene zajednice. Zalažemo se za priznavanje prava na restituciju imovine bivšim vlasnicima. Restitucija može biti u finansijskom i naturalnom obliku. Finansijska naknada treba biti pravična.

Obnova ratom porušene zemlje neće biti moguća bez angažiranja stranog kapitala. Ne robujući

doktrinarnim formulama i respektirajući brzi i sveobuhvatni ekonomski oporavak zemlje, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će podržavati angažiranje stranog kapitala u različitim oblicima i aranžmanima (koncesije, krediti, zajednička ili samostalna ulaganja i slično).

SDP BiH smatra da država mora odgovarajućim mehanizmima nadoknaditi nedostatke tržišta i one koje implicira ekonomski poredak. Svojom adekvatnom makroekonomskom politikom ona treba intervenirati u tržišne odnose i regulirati tržište u interesu svih građana i temeljnih vrijednosti demokratskog socijalizma. Ona će to učiniti u mjeri u kojoj će voditi racionalnu monetarnu, fiskalnu i poreznu politiku, utjecati na razvoj infrastrukture, osiguravati komunalne i druge interese i potrebe svih građana. Smatramo da je najvažnija zadaća države da globalnom ekonomskom politikom formulira opće pretpostavke i okvire privrednog razvoja i da se pri tome rukovodi općim interesima građana i društva u cjelini.

Socijaldemokratija je najsigurniji put da tržišna globalna ekonomija postane socijalna i stvara razvoj i blagostanje za sve, a ne za nekolicinu. U tom smislu koncept socijalne tržišne privrede podrazumijeva uravnotežen ekonomski, socijalni i ekološki razvoj.

2. Strategija razvoja

Ubrzan i održiv ekonomski razvoj je nužan preduvjet stabilnosti Bosne i Hercegovine i njenog uključivanja u evropske integracije. Radi toga SDP BiH cijeni da se mora u što kraćem roku realizirati temeljita tranzicija ekonomskog sistema u okviru cjelovite tranzicije društva.

U ovoj programskoj viziji Bosne i Hercegovine, SDP BiH se zalaže da, u tranzicijskom periodu, efekti ovog procesa rezultiraju bruto društvenim proizvodom i stopom zaposlenosti na nivou prosjeka Evropske zajednice. Stoga smatramo da u centru razvojne i ekonomske politike treba upravo biti realizacija tih ciljeva. Za ostvarivanje ovih ciljeva nužno je osigurati, s jedne strane, da država Bosna i Hercegovina funkcionira po "standardima" Evrope i, s druge strane, da se restrukturiranjem privrede na bazi novih tehnologija i znanja stvore uvjeti za povećanu konkurentnost i kompetitivnost privrede.

Za SDP BiH od suštinskog značaja je zaštita granica Bosne i Hercegovine i njihova potpuna kontrola, te primjena jedinstvenog carinskog režima na cijeloj teritoriji države, sa jedinstvenom carinskom i poreznom upravom u BiH, zatim integracija tržišta i eliminiranje svih prepreka u razmjeni, te održavanje monetarne stabilnosti.

Uspostava i funkcioniranje jedinstvenog tržišta na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine osnovna su pretpostavka za razvoj i zaštitu domaće proizvodnje i otvaranje prema tržištima drugih zemalja, odnosno uspješno uključivanje u procese globalizacije tržišta u svijetu. Zbog toga se SDP BiH zalaže za liberalizaciju tržišta i što manje ograničavanje uvoza, ali istovremeno i za ekonomsku podršku i podsticanje izvozno orijentirane domaće proizvodnje u skladu i na način primjeren razvijenim privredama.

Nacionalistički sistem vlasti odgovoran je što na nivou BiH, osam godina od Dejtonskog sporazuma, nismo imali strategiju tehnološkog i ekonomskog razvoja. Nepostojanje ovog dokumenta uvjetovalo je stihijnost u razvoju i stalno zaostajanje nivoa tehničke opremljenosti i proizvodne sposobnosti naših poduzeća. To na drugoj strani značajno povećava troškove proizvodnje i smanjuje konkurentsku sposobnost ukupne privrede BiH u razmjeni godišnjeg bruto proizvoda, sa svim negativnim posljedicama po ukupan razvoj.

SDP BiH se zalaže za strategiju razvoja Bosne i Hercegovine na bazi izvozno orijentirane privrede u kojoj će dominirati privatni kapital, na jedinstvenom ekonomskom prostoru BiH, uz jačanje finansijskog sektora i makroekonomske stabilnosti, stvaranje poslovnog ambijenta za domaća i strana ulaganja, te osiguranje vladavine prava uz efikasne mehanizme za borbu protiv korupcije i

kriminala, što će doprinijeti povećanju zaposlenosti stanovništva i realizaciji zadataka iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji. SDP BiH preferira strana u laganja koja imaju dugoročni razvojni karakter. Razvoj BiH među svoje prioritete treba obuhvatiti i strategiju samoodrživog povratka, uspostavu adekvatnog obrazovnog sistema, te socijalne i zdravstvene zaštite.

SDP BiH je opredijeljen da kreira poslovno okruženje koje pogoduje stvaranju novih i razvoju postojećih, prije svega lokalnih, malih i srednjih preduzeća. Ovo opredjeljenje SDP-a bazirano je na iskustvu da razvoj lokalnog poduzetništva obezbjeđuje stabilniji ekonomski razvoj i rast. U cilju realizacije ovog programskog opredjeljenja, SDP BiH će inicirati partnerstvo državnih institucija, posebno na lokalnom i regionalnom nivou, privatnog sektora i nevladinih organizacija, sa ciljem stvaranja poslovnog okruženja koje oslobađa kapacitete lokalnog poduzetništva i pogoduje formiranju novih i razvoju postojećih malih i srednjih firmi. SDP BiH će se posebno angažovati na slijedećim programima: pojednostavljenje procedure prilikom otvaranja i zatvaranja firmi, razvoj institucija istraživanja tržišta, razvoj instrumenata finansijske podrške, razvoj mreže institucija za pružanje nefinansijskih servisa i usluga, izgradnja sistema za transfer tehnologija i znanja u saradnji sa multilateralnih i bilateralnim razvojnim agencijama, te razvoj poticajnih mjera za investiranje i povratak poduzetnika iz bosanskohercegovačke dijaspore.

Stanovište je SDP-a BiH da, kad su u pitanju nacionalni resursi i infrastruktura - energija, telekomunikacije, putna i željeznička infrastruktura i dr. - država Bosna i Hercegovina mora imati odlučujući utjecaj na njihov razvoj, kao svojevrskih nacionalnih bogatstava. To pretpostavlja da se u procesu tranzicije zadrži kontrolni paket državnog vlasništva.

SDP BiH smatra da razvoj infrastrukture u oblasti energije, telekomunikacija, putne i cestovne mreže predstavlja jedan od preduvjeta integracijskih procesa u Bosni i Hercegovini i Evropi. Stoga ovi prioritete trebaju biti utvrđeni na nivou države Bosne i Hercegovine kako programski, tako i izvedbeno.

U oblasti poljoprivrede, stočarstva i turizma do sada je vladalo potpuno odsustvo strategije i osmišljenog razvoja. Anarhičnost u ovim granama, odnosno nizak nivo proizvodnje i pružanja usluga uvjetovali su nekontrolirani uvoz proizvoda iz ove oblasti, često sumnjivog kvaliteta i na štetu platnog bilansa Bosne i Hercegovine. Na taj način se dodatno umanjuje konkurentna sposobnost zemlje, što ima mnogostruko negativne posljedice po ukupan razvoj.

Zbog toga se SDP BiH zalaže za izradu strategije razvoja poljoprivredne proizvodnje, stočarstva i turizma. Pri tome se mora početi od resursa kojima u ovim granama raspolažemo, utvrditi prioritete u dostizanju standarda proizvodnje i pružanja usluga koji će biti konkurentni na međunarodnom tržištu, izraditi cjelovit sistem zaštite i stimulacije proizvodnje i pružanja usluga, te imati na umu specifičnosti poljoprivredne proizvodnje, stočarstva i turizma, u skladu sa tradicijom i klimatskim karakteristikama pojedinih regija u BiH, odnosno njihovu komplementarnost.

3. Reforme ekonomskog sistema

Period vlasti koalicije jednonacionalnih stranaka, i drugih njima bliskih, karakterizira odsustvo političke volje vladajućih struktura na nivou entiteta i države Bosne i Hercegovine za stvaranje političkog i pravnog okvira za izgradnju samoodržive ekonomije, kao osnovnog preduvjeta za prosperitetan razvoj i tranziciju društva.

Provođenje temeljitih ekonomskih reformi treba, prije svega, bazirati na problematici Studije provodljivosti Evropske unije, kako bi se stvorili uvjeti za pregovore u vezi sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju. To su prioritetni zadaci, čija rješavanja približavaju Bosnu i Hercegovinu članstvu u Evropskoj uniji.

Okončanje procesa privatizacije uz striktno poštivanje transparentnosti i kontrolu poštivanja kupoprodajnih ugovora, te ukidanje administrativnih barijera i dovršenje procesa liberalizacije trgovine, predstavljaju osnovne uvjete za poboljšanje poslovnog ambijenta u Bosni i Hercegovini. Ove procese treba pratiti proces modernizacije pravnog okvira za poslovni sektor, reorganizacija pravosudnih organa, te mehanizmi provedbe sudskih odluka. SDP BiH će se posebno zalagati za razvoj ekonomsko-socijalnih vijeća i jačanje komunikacije između vlada, privatnog sektora i sindikata na svim nivoima.

Aktiviranje prirodnih resursa, te unapređenje i razvoj infrastrukture treba bazirati, isključivo, na koncesijskim i kreditnim odnosima.

4. Fiskalni sistem

SDP BiH smatra da ekonomske reforme u BiH nije moguće izvesti bez radikalne izmjene fiskalnog sistema. Postojeći fiskalni sistem u osnovi stimulira špekulativne poslove. Poznato je, naime, da je BiH trenutno jedna od zemalja sa najvećim fiskalnim opterećenjem u Evropi, što, pored ostalog, onemogućava razvoj legalnog biznisa i priliv sredstava stranog direktnog ulaganja u privredu BiH, kao osnovnog preduvjeta bržeg razvoja.

Zbog toga će SDP BiH insistirati na promjeni sistema oporezivanja i uvođenju poreza na dodatnu vrijednost u ekonomsko prihvatljivoj visini na nivou države Bosne i Hercegovine, i na smanjenju opterećenja na plaću, koje će eliminirati izbjegavanje plaćanja obaveza po ovom osnovu, i druge negativne posljedice koje visoka porezna opterećenja proizvode.

Jedna od bitnih funkcija porezne politike jeste da porez stabilizirajućih privrednih aktivnosti omogućava preraspodjelu dohotka u korist socijalne i razvojne politike.

SDP BiH se zalaže za ograničenje i racionalizaciju javnih rashoda državne administracije.

Zakonskim propisima treba regulirati i djelotvorno sprečavati izbjegavanje poreznih obaveza. Uvođenjem centralnog registra firmi i računa, te efikasnim sredstvima i postupcima eliminirat će se poslovanje fiktivnih poduzeća.

SDP BiH će se zalagati za ukidanje dvostrukog oporezivanja unutar granica Bosne i Hercegovine, te za usklađivanje svih poreza i poreznih stopa u Bosni i Hercegovini u cilju formiranja jedinstvenog ekonomskog prostora u Bosni i Hercegovini.

5. Bankarski sistem

Privatizacija i konsolidacija bankarskog sistema samo su prvi korak u reformi ove oblasti. Inovacijom i daljnjim reformama treba stvoriti klimu povjerenja u bankarski sistem, te ekonomskim putem dovesti do opadanja kamatnih stopa u ponudi kapitala, kako bi se smanjila razlika u aktivnim i pasivnim kamatnim stopama.

Stabilni i uravnoteženi razvoj podrazumijeva da finansijsko tržište predstavlja osnovni mehanizam upravljanja privrednim procesima, a ulogu države treba svesti na korektiv u ovim odnosima.

Prestrukturiranje privrede na bazi malih i srednjih poduzeća i aktivnosti privatnog poduzetništva pretpostavljaju aktivniju ulogu države u razvojnom procesu. Radi toga se SDP BiH zalaže za formiranje razvojne banke na nivou Bosne i Hercegovine. SDP BiH smatra da je djelovanje mikrofinansijskih organizacija doprinijelo smanjivanju problema nezaposlenosti i stoga će podržavati rad i dalji razvoj ovog instrumenta finansiranja samozapošljavanja i mikropreduzeća.

Ulogu Centralne banke SDP BiH vidi kao faktor monetarne stabilnosti i kao faktor razvoja. Monetarnu stabilnost Centralna banka treba ostvarivati u okviru valutnog odbora, a razvojni utjecaj

putem izdavanja kratkoročnih obveznica koje bi djelovale stabilizirajuće na bankarski i finansijski sektor. Organizacionim preuređenjem pri Centralnoj banci Bosne i Hercegovine treba formirati agenciju za bankarstvo na nivou Bosne i Hercegovine.

Uspostavljanje makroekonomske stabilnosti Bosne i Hercegovine pretpostavlja konsolidaciju javnog, i to posebno unutarnjeg duga. Smanjenje generiranog unutarnjeg duga vodi ka obnovi kreditne sposobnosti Bosne i Hercegovine i njenom prisustvu na svjetskom tržištu kapitala i dotoku direktnih stranih investicija.

Vanjskotrgovinska politika BiH treba se zasnivati na Sporazumima o ekonomskim integracijama, carinskim mjerama, zonama slobodne trgovine i pristupanju Sporazumu o međunarodnoj trgovini (WTO).

6. Finansijski i obračunski sistem

Neadekvatan finansijski i obračunski sistem uzrokovali su na jednoj strani izuzetno visok stepen nelikvidnosti i raširenu pojavu finansijske nediscipline i ekonomski neprihvatljiv iznos gubitaka u privredi BiH.

Stoga će SDP BiH insistirati na izmjeni finansijskog sistema i pooštavanju finansijske discipline kroz izmjenu zakona u ovoj oblasti, te primjenu zakona i njihovu nadogradnju kada je u pitanju poslovanje s gubitkom. Porazna je činjenica da su gubici i dugovanja državnih poduzeća veći od njihovog kapitala.

Javna potrošnja. Dosadašnje ustavnopravno uređenje Bosne i Hercegovine samo po sebi generira veoma visok stepen javne potrošnje na svim nivoima, počevši od općine preko kantona i entiteta do nivoa države. Očigledan je nesrazmjer između potreba u ovoj oblasti i realnih mogućnosti privrede na ovom nivou razvijenosti. Naravno, ti problemi se još više uvećavaju ima li se u vidu izuzetno neracionalno organiziran i veoma brojan birokratsko-administrativni aparat, naročito u entitetima, kantonima i općinama. Zbog još uvijek nedovoljne kontrole granica, neadekvatnog poreznog sistema, načina ubiranja i alokacije fiskalnih prihoda, te veoma prisutne evazije i utaje, netransparentnosti u ovoj oblasti i nenamjenskog trošenja "javnog" novca na nejavne potrebe, nužno je temeljito reformirati i ovu oblast.

SDP BiH će u okviru ukupnih reformi ekonomskog sistema posebnu pažnju usmjeriti na rješavanje problema ubiranja sredstava i njihovog trošenja u budžetima na svim nivoima organiziranja države.

SDP BiH će insistirati na smanjenju činovničko-birokratskog aparata budžetskih korisnika kao i broja funkcionera u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti na svim nivoima, u cilju što racionalnijeg trošenja javnog novca. SDP BiH će inicirati uvođenje sistema unapređivanja kvaliteta rada i akreditacije državnih i javnih institucija i preduzeća. SDP BiH će se posebno zalagati za uvođenje informacionih tehnologija u sektor javnih usluga sa ciljem povećanja transparentnosti i efikasnosti rada ovih institucija.

7. Privatizacija

Nijedan od ciljeva ekonomskog razvoja nije moguće ostvariti bez dominantne uloge privatnog vlasništva u BiH. Zbog toga, privatizacija državne imovine nema alternative, pogotovo ima li se u vidu činjenica da strani strateški investitori svoja sredstva neće u ozbiljnijem obimu angažirati u poduzećima koja nisu pretežno privatna.

U dosadašnjem toku privatizacije u BiH, od strane nacionalnih stranaka načinjeno je niz grešaka koje znatno utiču na efikasnost ekonomskog sistema i dovode do značajnih strukturalnih poremećaja.

I pored postojanja okvirnog zakona na nivou BiH, entiteti su svojim zakonodavstvom praktično promovirali u osnovi dva različita koncepta privatizacije. Proces privatizacije se odvija veoma sporo, što, svjesno ili ne, dovodi do daljnjeg obezvređivanja državne imovine.

Model privatizacije, zbog slabosti obračunskog i finansijskog sistema, devalvacije potraživanja građana, relativno širokih ovlaštenja agencija za privatizaciju, neprovođenja zakona iz oblasti pranja novca i niza drugih slabosti iskazanih u dosadašnjem toku privatizacije, pretvorio se u neprihvatljiv model pljačke nacionalnog bogatstva i bogaćenja.

Zbog toga će se SDP BiH zalagati za preispitivanje do sada izvršene privatizacije poduzeća i banaka, te reviziju u svim slučajevima gdje je došlo do zloupotreba, kriminala i pljačke. SDP BiH se posebno zalaže za kontrolu kupoprodajnih ugovora i prava radnika u procesu privatizacije. Privatizacija privredne infrastrukture, a posebno elektroenergetskog sistema, ne može se, po našem stanovištu, započeti bez prethodno izvršenog restrukturiranja sistema. Tako se neće ponoviti greške u privatizaciji koje su dovele do prodaje preduzeća u besicijenje.

Naročito je važno da Centralna banka BiH preuzme ključnu ulogu u formiranju jedinstvenog tržišta kapitala.

SDP BiH posebno insistira da se dio efekata od privatizacije usmjeri u konsolidaciju penzionog fonda i fonda za zapošljavanje, te da se privatizacijom ne ugrožavaju temeljna radnička prava i formiraju stabilni socijalni fondovi za zbrinjavanje radnika koji eventualno ostanu bez posla u ovom procesu.

Zbog toga je potrebno izvršiti radikalne ekonomske reforme koje će osigurati povoljan ambijent za strane direktne investicije, poboljšanje poslovne klime, ulazak stranih banaka u BiH, što brži završetak privatizacije i na toj osnovi povećanje konkurentne sposobnosti zemlje, odnosno izgradnju takvog ekonomskog i privrednog sistema koji će omogućiti što veći izvoz i brže zapošljavanje.

8. Politika zapošljavanja

Stanovište je SDP BiH da povećanje zaposlenosti mora biti u centru razvojne i ekonomske politike, odnosno prvi prioritet u ekonomskom razvoju. Stoga ćemo se založiti za reformu sistema zapošljavanja u sljedećem pravcu:

- Osigurati potrebna finansijska sredstva za poticajne mjere aktivnog zapošljavanja;
- Uvesti poticajne promjene u poreznom sistemu s olakšicama za zapošljavanje onih kategorija radnika koje se teže zapošljavaju;
- Donijeti poseban program zapošljavanja i za potrebe zapošljavanja izdvojiti najmanje 10% sredstava iz ukupne privatizacije;
- Stimulirati razvoj privatnog sektora i obrtništva kroz olakšice za novozaposlene radnike i pogodnosti za nove mlade poduzetnike;
- Donijeti poseban program javnih radova;
- Mjerama ekonomske politike poticati zapošljavanje mladih stručnih kadrova i uskladiti program obrazovanja sa potrebama zapošljavanja i razvoja;
- Osigurati povoljne uvjete privređivanja u agraru, prije svega smanjivanjem poreznih opterećenja i povećanjem stimulacija za proizvodnju, te osiguravanjem povoljnih kreditnih aranžmana;
- Poduzeti efikasne mjere i rigorozne sankcije na suzbijanju rada "na crno";
- Poreznim i drugim olakšicama privući strani kapital.

Stvaranje novih mogućnosti za veće zapošljavanje vidimo posebno u otvaranju javnih radova, kako u infrastrukturi, tako i u stanogradnji, putem koncesija izgradnje velikih turističkih kompleksa i dr. Politička i pravna sigurnost treba omogućiti privlačenje stranog kapitala i ulaganje u ove oblasti.

Bez obzira na dubinu sadašnje ekonomske krize, Socijaldemokratska partija BiH stoji na stanovištu odbrane jednog od osnovnih ljudskih prava - prava na rad. SDP će se odlučno suprotstaviti pojavama neravnopravnosti radnika prilikom zapošljavanja, posebno je protiv "kategorije podobnosti" i davanja prednosti na osnovu nacionalne i stranačke pripadnosti i spolne diskriminacije.

9. Selo i poljoprivreda

Smatramo da se svim mjerama ekonomske politike u Bosni i Hercegovini u isti tržišni položaj moraju dovesti robni proizvođači na selu i drugi proizvođači materijalnih dobara i duhovnih vrijednosti. Za nas stanovnici sela nisu građani drugog reda i ne mogu biti oštećeni u svojim ljudskim, nacionalnim, građanskim, političkim i ekonomskim pravima i slobodama. Zalažemo se za to da se makroekonomskom politikom i drugim mjerama stvaraju pretpostavke za brže prevladavanje naslijeđenih tradicionalnih razlika između sela i grada. Stanovništvo na selu mora imati podršku države u vlastitim nastojanjima da u svojim sredinama osigura ekonomske, urbane i kulturne pretpostavke bogatijeg i sretnijeg življenja. U tom cilju je neophodno osigurati povoljne uvjete privređivanja u agraru i prerađivačko-prehrambenoj industriji.

Bosna i Hercegovina nema politiku u oblasti poljoprivrede, ni na entitetskom ni na državnom nivou. Zbog toga se SDP BiH zalaže za izradu dugoročne poljoprivredne politike, kao osnove za određivanje prioriteta razvoja, metoda i raspoloživih resursa, vodeći računa o komparativnim prednostima i tradicijama ovog podneblja. Politika subvencioniranja treba biti zasnovana na planiranju raspoloživih resursa i utvrđivanju prioriteta. Ova politika podrazumijeva da zaštitu domaće poljoprivredne proizvodnje treba podići na nivo države kroz institucionalizaciju standarda u proizvodnji i uvozu, kao i da državni organi politikom subvencioniranja osiguraju konkurentnost domaće poljoprivredne proizvodnje.

Ulaskom u Evropsku uniju pružit će se mogućnost da BiH efektuira svoje prirodne resurse, posebno u poljoprivrednoj proizvodnji i proizvodnji zdrave hrane.

10. Ekologija – faktor održivog razvoja

Niko, pa ni naša Partija, ne može biti ravnodušna prema izazovima ekološke krize. Bez zdrave životne sredine nema ni višeg kvaliteta ljudskog života. Mi smatramo da ekološka strategija za koju se zalažemo mora u sebi sadržavati četiri bitne dimenzije. Prvo, ekološka politika mora se usmjeriti na otklanjanje posljedica i šteta što su učinjene dosadašnjom koncepcijom privrednog razvoja, kao i posljedica rata (minirana područja i uništeni prirodni resursi – šume, vode, izvori itd.). Drugo, ekološkom politikom moraju se spriječiti novi izvori i vidovi razaranja prirodne okoline, što podrazumijeva da se u društvu stvori sistem ekološke kontrole i daleko veće odgovornosti za kršenje društveno utvrđenih ekoloških normi. Mi smo za politiku razvoja koja će sintetizirati ekonomske interese sa ekološki i socijalno odgovornim privređivanjem. Treće, ekološkom politikom mora se osigurati prestrukturiranje privrede po ekološkim kriterijima kao i ekološka obnova privrede. Četvrto, budući da ekološke katastrofe ne poznaju niti priznaju državne i političke granice, ekološka strategija po svojoj prirodi treba biti općedržavna i internacionalistička.

Postojeća ekološka kriza prijeti ugrožavanjem atmosfere, hidrosfere i biosfere, odnosno klimatskom katastrofom svjetskih razmjera. Polazeći od Konvencija Ujedinjenih nacija o ograničenju emisija štetnih gasova, a posebno Montrealskog i Kyoto protokola, Bosna i Hercegovina treba se orijentirati na proizvodnju zdrave hrane, alternativne izvore energije, turizam i razvoj tehnologija koje minimalno zagađuju okolinu. Jer, uključivanje u evropske integracije omogućit će pristup

fondovima formiranim za ove svrhe. Jedino ovakav razvoj bit će prihvaćen od međunarodne zajednice i finansijski podržan. Potrebno je, dakle, postići što veći sklad ekonomskog i društvenog razvoja sa prirodnom okolinom i postojećim prirodnim resursima.

Neodvojivo od zaštite životne sredine, svakako je i potpuno deminiranje teritorije BiH, jer je znatan dio teritorije BiH zbog miniranja nepristupačan za korištenje. SDP BiH se zalaže za izradu dugoročnog programa i operativnih planova deminiranja, čijom će se realizacijom bosanskohercegovački prostor učiniti životno sigurnim.

VI - BOSNA I HERCEGOVINA - SOCIJALNA DRŽAVA

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine je opredijeljena za izgradnju Bosne i Hercegovine kao socijalne države koja će težiti blagostanju, općem dobru i dobrobiti svih ljudi, te humanom i solidarnom društvu.

SDP BiH smatra da Ustav BiH mora Bosnu i Hercegovinu definirati i kao socijalnu državu i garantirati, pored političkih, i socijalna i ekonomska prava, što je karakteristika svih savremenih demokratskih država. Ovo je od posebnog značaja jer se BiH nalazi u uvjetima tranzicije i više od polovine njenog stanovništva u stanju je socijalne potrebe. Zato se SDP BiH zalaže da se Ustavom garantiraju pravo na rad, pravednu plaću, zaštitu na radu, zdravstveno i socijalno osiguranje, pravo na partnerstvo radnika, poslodavaca i organa vlasti.

Socijalna država, kako je vidi SDP BiH, jeste država koja svojim ekonomskim razvojem eliminira bijedu i siromaštvo, a svojom socijalnom politikom omogućava socijalnu sigurnost i pravednost, eliminira nejednakost, sprečava privilegije i štiti sve ugrožene kategorije stanovništva, uvažavajući principe solidarnosti i uzajamnosti.

SDP BiH smatra da socijalna država mora stvarati uvjete u kojima će zdravi i radno sposobni građani svojim radom i aktivitetom ostvarivali svoju egzistenciju i potrebe, a nezaposleni, nesposobni i druge ugrožene kategorije imati minimum za normalan i dostojanstven život.

Da bi se ovo ostvarilo, potrebno je uskladiti mjere ekonomske i socijalne politike. SDP BiH podržava koncept uspostave ravnoteže između solidarnosti i socijalne pravde, s jedne, i ekonomske efikasnosti, kreativnosti i poduzetnosti, s druge strane. Za postizanje visokog stepena sigurnosti i blagostanja potrebno je da i pojedinac, poduzeće i država izdvajaju dio dohotka. Socijalna država osigurava solidarnost, socijalni mir i uvjete za svestrani društveni razvoj pravednom preraspodjelom dohotka između pojedinaca i različitih društvenih grupa.

Humanost, socijalna pravda i solidarnost su osnovne vrijednosti socijalne politike, uz rad i kreativnost kao osnove socijalnog položaja čovjeka i njegovog dostojanstva. Razvoj bosanskohercegovačkog društva posljednjih godina, rat, proces privatizacije i ukupna tranzicija društva doveli su do pojave različitih oblika socijalne nesigurnosti. Ukupne reforme koje se provode, još uvijek ne donose ni nova radna mjesta ni nove izvore prihoda za socijalnu politiku. Zato SDP BiH smatra da je neophodno osigurati visok stepen koordinacije ekonomske i socijalne politike, s ciljem da se i socijalnom politikom doprinese privrednom razvoju i da se otklone one situacije koje ugrožavaju socijalni mir.

SDP BiH smatra neophodnim omogućiti socijalnu sigurnost (rad, plaće i penzije, obrazovanje, stanovanje i sl.), odnosno socijalno osiguranje (penziono, zdravstveno, invalidsko i dr.), i socijalnu zaštitu (pomoć onim kategorijama stanovništva koje nisu u stanju same zadovoljiti svoje osnovne životne potrebe, trajno ili privremeno).

1. Socijalna sigurnost

SDP BiH polazi od stava da je pravo na rad jedno od temeljnih ljudskih prava i da je osiguranje tog prava obaveza demokratske i socijalne države. Svako mora imati pravo na rad bez povlastica i diskriminacije, a država je dužna stvarati sistem koji će poticati zdrav ambijent za jačanje privrede i otvaranje novih radnih mjesta. SDP BiH također smatra da je nezaposlenost društveni problem koji je u Bosni i Hercegovini naročito izražen u godinama poslije rata, problem koji društvo mora rješavati nizom mjera. Smatramo posebno značajnim mjere za socijalno osiguranje privremeno nezaposlenih radnika, pomoć u prekvalifikaciji, stimuliranju samozapošljavanja kao i uspostavu mjera aktivne politike zapošljavanja (reguliranje tržišta radne snage, stimuliranje razvoja privatnog sektora, porezne olakšice, bankarske olakšice i sl.).

SDP BiH se posebno zalaže za promjenu radnog zakonodavstva i utjecaj sindikata na proceduru donošenja kolektivnih ugovora za sve zaposlene i u svim djelatnostima. Zalažemo se i za puno zakonsko pravo na štrajk. Društvo socijalne pravde i solidarnosti nije moguće razvijati bez omogućavanja prava radnicima da utiču na cijenu rada, unapređivanje uvjeta rada i zaštite na radu. SDP BiH se zalaže da se radno i socijalno zakonodavstvo zasniva na rješenjima iz Evropske socijalne povelje.

Pod socijalnom sigurnošću SDP BiH smatra i obavezu države da radnicima redovno osigurava zarađene penzije (mirovine) kao rezultat njihovog minulog rada. Penzioneri ne mogu postati socijalno marginalizirana grupa po okončanju radnog vijeka. SDP BiH se zalaže da se penzionerima osigura dostojanstven i materijalno siguran život. Za starosne, porodične i invalidske penzije neophodno je osigurati stalne izvore sredstava putem redovnih doprinosa zaposlenih i iz budžeta. Penzije i invalidnine proističu iz minulog rada i predstavljaju kategoriju socijalne sigurnosti garantiranu od države, i nisu kategorija socijalne zaštite koja zavisi od materijalnih mogućnosti sredine.

SDP BiH se posebno zalaže za socijalnu sigurnost porodice sa djecom i opredjeljuje se za rješenja koja će osigurati minimum zaštite na prostoru cijele BiH, a koja bi se finansirala iz državnog budžeta. Time bi se omogućili približno jednaki uvjeti za skladan razvoj ličnosti djeteta i pomoć porodici u ispunjavanju njene reproduktivne funkcije.

2. Socijalno osiguranje

Važan segment ostvarivanja socijalne države za SDP BiH jeste i socijalno osiguranje.

SDP BiH se zalaže za sistemsku reformu socijalnog osiguranja, i penzionog i invalidskog i zdravstvenog, u pravcu stvaranja i javnih i privatnih fondova. Također se zalažemo za druge različite vidove osiguranja - osiguranje od nezaposlenosti, osiguranje za slučaj profesionalnih bolesti i sl. Mi smo za utvrđivanje obaveznog dobrovoljnog i dopunskog osiguranja koje će garantirati socijalnu sigurnost za sve građane, ali i omogućiti viši nivo socijalne sigurnosti za one koji to žele.

Država je dužna penzionerima osigurati zarađene penzije, te redovno usklađivanje rasta penzija sa rastom plaća, i vratiti dugovanja.

SDP BiH se zalaže za usklađivanje propisa i donošenje zakona o PIO-u za cijelu BiH, kao i za reformu koja će ponuditi i modalitete dopunskog osiguranja kojim će raspolagati sami osiguranici. SDP BiH smatra da hitno treba pristupiti cjelovitoj reformi penziono- invalidskog sistema kako bi se što prije mijenjalo katastrofalno stanje položaja penzionera. SDP BiH se opredjeljuje za mješoviti penzioni sistem što znači kombinaciju javnog i privatnog fonda. U takvom sistemu bi se putem javnog fonda obezbijedila generacijska solidarnost jer bi poslodavac bio obavezan vršiti uplate, a putem privatnog fonda bi se dijelom na obaveznoj, a dijelom na dobrovoljnoj osnovi obezbijedila vrsta štednje za osiguranike i time stvorila veća sigurnost. Ovakvom strukturom penzionog sistema smanjila bi se zavisnost od budućih generacija jer bi se dio sredstava za buduće penzije ulagao u

razvoj privrede i otvaranje novih radnih mjesta. Kapital stvoren na ovaj način bi se vraćao budućim penzionerima.

Kad je u pitanju rješavanje statusa boraca i invalida, kao i njihovo socijalno zbrinjavanje, SDP BiH smatra da ono mora biti u funkciji državnih organa. Zalažemo se za punu zakonsku regulativu boračkih prava i zaštite boraca. Također se zalažemo za efikasnu zaštitu porodica boraca, posebno poginulih i nestalih. Posebnim zakonskim propisima treba riješiti pitanja egzistencije invalida rata, kao i invalida rada i civilnih žrtava rata.

Danas, izbjegla i raseljena lica još uvijek čine najsiromašniji dio stanovništva BiH. Iako je proces povrata imovine završen, još ni izdaleka nisu stvoreni uvjeti za puni i posebno za održivi povratak svih onih koji to žele. SDP BiH je opredijeljena da se proces povratka nastavi i intenzivira kao jedan od važnih uvjeta opstojnosti BiH. Zato SDP BiH smatra strateškim ciljem stvaranje ambijenta za povratak i posebno stvaranje zakonskih i drugih pretpostavki za zapošljavanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, obrazovanje, sigurnost i slično.

Poseban segment je zdravstvena zaštita i ukupna zdravstvena politika.

SDP BiH stoji na stanovištu da se zdravstvena politika treba temeljiti na određivanju zdravlja kao tjelesnog, duševnog i socijalnog blagostanja, a ne samo kao odsustva bolesti ili iznemoglosti. Zalažemo se za takvu zdravstvenu politiku i sistem zdravstvene zaštite kojim će se osigurati, s jedne strane, zadovoljavanje zdravstvenih potreba stanovništva i, s druge strane, ekonomski racionalno prihvatljiva organizacija zaštite zdravlja. SDP BiH se opredjeljuje za socijalno orijentirano zdravstvo i za postepeno uvođenje tržišnih principa gdje je to moguće. SDP BiH podržava uvođenje privatnog sektora, ali smatra da u pružanju zdravstvenih usluga dominantan oblik i dalje treba biti javni sektor zdravstva. Posebno se zalažemo da država osigura i garantira minimalni paket primarne zdravstvene zaštite i zdravstvenih usluga za sve građane, a posebno kompletnu besplatnu zdravstvenu zaštitu za djecu do 15 godina i starije od 65 godina. Zalažemo se za humanu politiku u zdravstvu kojom će se poštivati pravo čovjeka na zdravlje te ostvarivati jednakost i solidarnost, ali i voditi računa o moralnom, statusnom i materijalnom položaju zdravstvenih radnika. Posebno se zalažemo za preventivnu medicinu koja uključuje dječiju zaštitu, zaštitu trudnica i majčinstva, edukaciju i sl.

3. Socijalna zaštita

Iako je težište države na stvaranju uvjeta da građani svojim radom sebi osiguravaju dostojan život, uvijek će biti i onih socijalnih problema koji zahtijevaju neposrednu društvenu intervenciju. Uspješnost socijalne države ogleda se i u njenoj sposobnosti da osigura adekvatnu zaštitu i pomoć za one kategorije stanovništva koje to nisu sposobne svojim radom, kao i za one koji su u tome privremeno spriječeni.

SDP BiH vidi sistem socijalne zaštite i pomoć pojedincima i porodicama kao sistem koji će omogućiti osposobljavanje za brigu o sebi samom, stvaranje istih mogućnosti za sve, smanjenje posebnih životnih teškoća itd. SDP BiH se zalaže za reformu i harmonizaciju ukupnog sistema socijalne zaštite u cijeloj Bosni i Hercegovini, uspostavu socijalnog minimuma i bar jednog ili više oblika "naknada za siromašne", koje bi se finansirale iz državnog budžeta. SDP BiH se posebno zalaže za brigu o borcima, djeci, starima, civilnim i vojnim invalidima, porodicama poginulih, raseljenim i izbjeglim osobama, kao i svim drugim ugroženim kategorijama stanovništva. Ukupna socijalna zaštita mora biti uspostavljena na principima društvene jednakosti, društvenih potreba, društvene integracije, socijalne sigurnosti, solidarnosti i slobode.

SDP BiH se zalaže za jačanje i osposobljavanje državnih institucija za bavljenje i pružanje usluga iz oblasti socijalne zaštite i razvijanje mješovitih sistema socijalne zaštite i partnerstva vladinog i nevladinog sektora.

VII - OBRAZOVANJE I ODGOJ, NAUKA I KULTURA - OSNOVNE KOMPONENTE RAZVOJA

Strateško polazište SDP-a BiH jeste da su znanje, nauka, kultura, informiranje i zdravstvo moćna reproduktivna osnova društva, i ne mogu se tretirati kao potrošnja.

Polazeći od shvatanja da su mladi istinska vrijednost i osnovni društveni potencijal, SDP BiH se zalaže za oblikovanje sistema obrazovanja i odgoja zasnovanog na tradicijama BiH i Evrope, kao i na praćenju svjetskog tehnološkog i naučnog razvoja.

1. Za kvalitetnije obrazovanje

Mladi u Bosni i Hercegovini trebaju savremeni obrazovni proces, kompatibilan evropskim i svjetskim standardima, sa programima koji će ih povezivati i međusobno i sa svijetom.

SDP BiH smatra da je politiku obrazovanja potrebno utvrditi i voditi na nivou države BiH.

SDP BiH se zalaže:

- Za punu ravnopravnost svih učesnika u procesu obrazovanja;
- Za autonomne škole bez utjecaja i slobodne od svake ideologije;
- Za poštivanje jezičkih, kulturoloških, vjerskih i svih drugih prava i sloboda;
- Za ravnopravnu upotrebu službenih jezika - bosanskog, hrvatskog i srpskog - na cijeloj teritoriji BiH;
- Za nastavne programe koji se baziraju na zajedničkim osnovama na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine, koji će zadovoljiti evropske i svjetske standarde i koji će imati prohodnost u BiH, Evropi i Svijetu;
- Za multikulturalnost BiH i očuvanje nacionalnih i kulturoloških identiteta, koji se mogu održati jedino poznavanjem i poštovanjem "drugih", što se ne postiže isključivošću nastavnih programa, a pogotovo ne programima koji potenciraju različitosti;
- Za obavezno osnovno obrazovanje, u kojem sva djeca, bez obzira na razlike u socijalnom položaju i obrazovnom nivou roditelja i sredine, pod jednakim uvjetima trebaju imati mogućnost da iskažu svoje sposobnosti;
- Za besplatno osnovno i srednje obrazovanje u javnim školama, koje mora biti obaveza države, što podrazumijeva i veći nivo socijalne sigurnosti učenika i podizanje njihovog standarda;
- Posebno za veću društvenu brigu o mladim, talentiranim ljudima, na svim nivoima obrazovanja, istovremeno se zalažući za posebnu brigu društva za odgoj i obrazovanje mladih sa poteškoćama u razvoju, tj. za sve oblike specijalnog obrazovanja;
- Za različite oblike obrazovanja te mogućnost permanentnosti učenja i obrazovanja odraslih;
- Za reformu visokog obrazovanja koja bi omogućila stvaranje otvorenog i autonomnog univerziteta, sa visokim nastavnim standardima, unutar kojeg se isprepliću nastavni, istraživački i naučni procesi;
- Za slobodni pristup univerzitetu, ograničen isključivo znanjem i sposobnošću, a ne socijalnim ili materijalnim statusom studenata;
- Za jačanje saradnje univerziteta sa evropskim i svjetskim visokoškolskim institucijama kroz razmjenu studenata, postdiplomaca i profesora, usavršavanje i specijalizacije u inozemstvu i transfer znanja;
- Za stvaranje sistema materijalnog podržavanja visokog obrazovanja koji se neće oslanjati isključivo na državni budžet, nego i na sredstva lokalnih zajednica, sponzora, fondacija, pojedinaca, privrednih subjekata i dr.;

- SDP BiH se zalaže za postupnost u uvođenju studentske participacije u finansiranju studija, koja bi pratila i bila ovisna o razvoju društvenog standarda i poboljšanju materijalnog položaja građana;
- SDP BiH istovremeno zagovara podsticanje interesa mladih za visoko obrazovanje kroz (državno) kreditiranje studenata, uz stimulaciju najboljih.

SDP BiH smatra da se mora ustrajati na tome da obrazovanje zauzme najvažnije mjesto u našoj aktivnoj politici na području razvoja i tržišta rada.

SDP BiH odlučno zahtijeva da prvi prioritet u razvoju moraju biti investicije u ljudske i socijalne resurse. Zato obrazovanje ne smije biti ponuđeno samo na određeno vrijeme.

Smatramo, dakle, da se u razvoju našeg društva mora ponuditi obrazovanje koje omogućava perspektivu tokom cijelog života.

Reformom obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini moraju se stvoriti uvjeti za zadržavanje mladih stručnjaka u zemlji i/ili njihov povratak.

SDP BiH smatra da je primarna pretpostavka za ostvarivanje ovih opredjeljenja u oblasti obrazovanja vraćanje dostojanstva i ugleda, uz znatno poboljšanje materijalnog položaja, svih poslenika obrazovnog procesa.

Otvorena prema inicijativama i potrebama mladih generacija u BiH, SDP BiH podržava, bez paternalizma, različite oblike samoorganiziranja i okupljanja djece i omladine: goranski pokret, ekološki pokret, pokret muzičke i književne omladine, organizacije narodne tehnike, izviđače, ferijalno organiziranje, pokret mladih olimpijaca, amaterska kulturno-umjetnička društva i druge slične nevladine organizacije koje osnivaju mladi.

2. Znanje iznad svega

Nauka i znanje uopće, čine osnovnu polugu društvenog razvoja. Zato je neophodno stvarati društvene uvjete za snažnije investiranje u nauku i one naučne projekte kojima ćemo se približiti evropskom kvalitetu življenja i uspješno sudjelovati u međunarodnoj podjeli rada.

SDP BiH se zalaže za:

- Saradnju i povezivanje sa poznatim naučnim centrima u svijetu;
- Stvaranje pretpostavki za zaustavljanje odlaska mladih i stručnih kadrova;
- Povezivanje sa našim vrhunskim stručnjacima u inozemstvu;
- Širenje podsticaja korištenja naučnog stvaralaštva;
- Angažiranje u institucijama sistema za podsticanje kreiranja i ostvarivanja programa mjera za obrazovanje novog naučnog kadra i podmlatka u BiH;
- Za stvaranje materijalnih i drugih pretpostavki za kontinuiran i funkcionalan rad Akademije nauka i umjetnosti BiH i drugih naučnih institucija na državnom nivou.
- Podržavanje realizacije inicijative o formiranju vodećih naučnoistraživačkih institucija od posebnog značaja za Bosnu i Hercegovinu, primjereno savremenim naučno-tehnološkim procesima u svijetu;
- Formiranje Fonda za nauku i tehnološki razvoj na nivou BiH koji bi obezbjeđivao inicijalna sredstva za sufinansiranje učešća naučno- istraživačkih institucija i privrednih subjekata međunarodnim, multilateralim i bilateralnim projektima naučno - tehnološke saradnje (Okvirni program EU, Eureka program i sl.);
- SDP BiH će preko mreže diplomatsko- konzularnih predstavništava inicirati uspostavljanje saradnje između naučno – istraživačkih institucija i privrednih subjekata iz BiH i zemlje

domaćina sa ciljem realizacije projekta transfera znanja i tehnologija i pratećih direktnih stranih investicija.

SDP BiH smatra da je potrebno najbolje studente i istraživače organizirano upućivati na razne vrste studijskih boravaka i usavršavanja u vodeće svjetske obrazovne i naučne institucije, kako bi se dugoročno stvarala svjetska mreža saradnika prisutnih i unutar Bosne i Hercegovine.

SDP BiH zagovara kreiranje programa za obrazovanje naučnog podmlatka. Država Bosna i Hercegovina treba također stvarati društvene uvjete za snažnije investiranje u znanje, nauku i istraživački rad. Samo na takav način će se stvoriti pretpostavke za motiviranost i rad mladih stručnjaka u našoj zemlji i zaustaviti odliv obrazovanih kadrova.

3. Kultura i kvalitet života

Odnosom prema kulturi mjeri se civilizacijski domet jednog društva, jer kultura nije sekundarni segment ili dekorativna komponenta života, već duhovna potreba čovjeka, mjera za kvalitet egzistencije i za naša prepoznavanja u historiji. Zato kultura nije nikada skupa.

SDP BiH smatra da se konačno treba osloboditi ideologiziranog rječnika, koji kulturu vidi samo u funkciji društvenog interesa, odnosno kao sredstvo održavanja na vlasti.

Istovremeno treba raskinuti sa zabludom da je kultura balast privrede i neka vrsta društvenog parazita. Ova krilatica je proizvod sužene svijesti političke administracije kojom se prikriva odlijevanje društvenih sredstava na izdržavanje državnog i političkog aparata.

SDP BiH smatra da se sva nastojanja moraju usmjeriti ka tome da pojeftini država, a ne kultura. Bez konkretnih ulaganja, Bosna i Hercegovina ostaje na dnu evropske ljestvice.

Višestranački politički prostor u načelu pogoduje kulturi i stvaralaštvu, s obzirom da ove oblasti podrazumijevaju estetski i kulturološki pluralizam, slobodu mišljenja i demokratiju ophođenja. Pri tome se ne smije previdjeti opasnost tretiranja kulture kao potrošnje, jer bi to značilo da je treba prepustiti tržištu ("neka ostane šta može i ako može").

SDP BiH smatra da je kultura upravo faktor duhovne i moralne ravnoteže radikalnom društvenom ustrojstvu i da, kao takva, mora biti subvencionirana. Snaga jakih država mjeri se upravo emancipiranjem stvaranja i u odnosu na politiku, jer je umjetničko stvaranje značajan oblik kritičke svijesti.

Socijaldemokratska partija BiH se zalaže za očuvanje kulturnog identiteta svih naroda BiH. Ne želi se odricati niti jednog dijela kulturne baštine, ali je protiv političke manipulacije i favoriziranja kvazinacionalnih kulturnih poslenika.

SDP BiH podržava borbu protiv manifestacijskih formi kulture i umjetnosti što za cilj imaju glorifikaciju jeftinih, nazdravičarskih oblika nacionalističke kulturne aktivnosti koji ne sadrže ništa od stvarnih kulturnih i umjetničkih vrijednosti svih bosanskohercegovačkih nacionalnih kultura.

SDP BiH je za podizanje nivoa čitave oblasti kulture (kulture stanovanja, ponašanja, svakodnevnog komuniciranja), jer je kultura način življenja i način stalnih promjena. Insistiramo na organiziranju osnova kulturne aktivnosti, tj. osiguranju sredstava za potencijal kulturnih dobara, za obrazovanje kulturnih institucija.

SDP BiH se zalaže za snažniji utjecaj stvaralaca na način raspodjele sredstava namijenjenih kulturi, za uspostavu konkursa i finansiranje projekata, a ne "činovnički" odnos u raspodjeli sredstava. U tom smislu zagovaramo i potrebu stvaranja asocijacija grupa umjetnika i slobodnih stvaralaca.

Kvalitet mora biti osnovni kriterij politike u kulturi, kako u odnosu na programe, tako i na ljude - stvaraocima i rukovodeći kadar, podjednako. Nije neophodno da kulturni poslenici preuzimaju vođenje kulture, ali jeste konstituiranje takvih odnosa koji bi omogućili da organizacija i administracija služe stvaraocu, a ne da bude obrnuto.

SDP BiH podržava nastojanja da stvaraoci u kulturi kreiraju politiku razvoja ove oblasti, a moderna država treba biti servis, a ne tutor. Istovremeno, treba se založiti za uvođenje resora ministra kulture na nivou entiteta i države, i to sa punom ingerencijom u kreiranju uvjeta za razvoj kulturne djelatnosti i sa punom odgovornošću za stanje u ovoj oblasti.

SDP BiH će inicirati, podržavati i organizovati programe promocije kulturnog stvaralaštva i kulturno – historijskog naslijeđa.

4. Za sport koji snaži i oplemenjuje

Sport je dio slobode, radosti življenja, spona između ljudi i naroda. U sportu se potvrđuju individualnost, vitalnost zajedničkog života i sposobnost afirmacije na međunarodnom planu. Društvo koje ima zdrav odnos prema sportu, ozbiljno misli na svoju budućnost.

- SDP BiH se opredjeljuje za:
- za sistemsko uređenje sporta Bosne i Hercegovine, u kojem neće biti nacionalnih podjele i bilo kojih drugih političkih utjecaja;
- svestran i ubrzan razvoj masovnog sporta i fizičke kulture u svim oblastima i na svim nivoima;
- dostojanstvo poziva profesionalnog sportiste i rješavanje statusa vrhunskih sportista;
- veći kulturno-civilizacijski nivo gledalaca (publike);
- izgradnju u ratu porušenih sportskih objekata;
- jedinstven sistem organiziranja vrhunskog sporta na nivou Bosne i Hercegovine;
- stimuliranje sportskih organizacija koje djeluju i kao obrazovne institucije za mlade, a posebno za civilne i vojne žrtve rata;
- odbranu ljepote sportskog natjecanja i suprotstavljanje svakom vidu manipulacije sporta u političke svrhe.

Bosna i Hercegovina, kao članica olimpijskog pokreta, treba se odmah uključiti u sve međunarodne sportske asocijacije, jer je i to značajan doprinos afirmaciji njenog identiteta i državnosti.

SDP BiH posebnu pažnju posvećuje jačanju i razvijanju masovnih sportskih aktivnosti. Škole trebaju biti osnova razvoja masovne fizičke kulture, a to mora biti briga države. Razvoj vrhunskog i profesionalnog sporta treba se više privatizirati, a njegova materijalna osnova zasnivati na samofinansiranju.

VIII - VANJSKA POLITIKA I ODNOSI SA SUSJEDIMA U REGIJI

U svim međunarodnim komunikacijama, SDP BiH će se dosljedno zalagati za mir i ravnopravnost, boriti se protiv rasizma, terorizma, šovinizma, fašizma i svih drugih oblika nasilja usmjerenih protiv pojedinaca, grupa i naroda. Mi smo protiv svakog oblika imperijalističke i ekspanzionističke politike i kolonijalizma.

Vanjska politika Bosne i Hercegovine, kako je vidi Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine, podrazumijeva da se ona, i u aspektu diplomatske reprezentacije, vodi na načelu poštivanja evropskih i svjetskih standarda. Zato Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da se u ovoj oblasti, pogotovo kada je riječ o kadrovskoj politici, a u cilju pune afirmacije nezavisnosti i suvereniteta Bosne i Hercegovine, mora poštivati, prije svega, načelo

bosanskohercegovačkog patriotizma, profesionalnosti, stručnosti i nacionalne izbalansiranosti.

Ključni akteri u uspostavi mira i izgradnji Bosne i Hercegovine su: legalno izabrani organi vlasti BiH, te SAD, EU, zemlje u Vijeću za implementaciju mira u BiH, Vijeće sigurnosti UN-a i OESC i OIC. Zato se SDP BiH zalaže da temelj vanjske politike BiH bude harmonizacija odnosa sa svim ovim akterima u demokratskoj izgradnji BiH.

SDP BiH se zalaže da međusobni odnosi, prije svega sa susjedima, moraju počivati na punoj ravnopravnosti i uvažavanju pune državnosti Bosne i Hercegovine. Samo na tim osnovama moguće je jačati i ostvariti puni demokratski razvoj regije i njeno uključivanje u evropske i svjetske tokove.

SDP BiH će se zalagati za aktivnu ulogu BiH u multilateralnim organizacijama u kojima će zastupati politiku potpune i dosljedne liberalizacije međunarodne trgovine, finansija i kretanja ljudi u cilju ostvarivanja ravnomjernije raspodjele koristi od procesa globalizacije. SDP BiH se zalaže za dosljednu provedbu zaključaka konferencije WTO u Dolhi i Monterejskog konsenzusa o finansiranju razvoja.

IX - BOSNA I HERCEGOVINA INTEGRIRANA U EVROPU

1. Približavanje Evropskoj uniji (EU)

Osnovni projekt SDP-a BiH, koji u sebi sadrži čitav niz ciljeva, jeste uključenje BiH u Evropsku uniju. Približavanje EU-u predstavlja izuzetno složen i zahtjevan proces, koji podrazumijeva postepeno usvajanje dostignutih standarda i vrijednosti koji karakteriziraju EU.

Ulaskom Bosne i Hercegovine u Vijeće Evrope otvoren je proces svestranog prestrukturiranja i osposobljavanja Bosne i Hercegovine za integriranje u Evropu. Prijemom BiH u Vijeće Evrope ostvaren je samo prvi korak u ovim integracijskim procesima.

Osnovni dugoročni strateški cilj Bosne i Hercegovine je ulazak u Evropsku uniju. To je dug i težak proces koji zahtijeva puno znanja, rada i odricanja. Do tog cilja dolazi se:

- definiranjem i provođenjem programa društvenih i ekonomskih reformi;
- pospješivanjem i ostvarivanjem saradnje unutar regionalnih integracija;
- integracijom sa Evropom i globalnim strukturama.

Priznajući evropsku perspektivu zemljama Jugoistočne Evrope, EU je, počevši od 1999. godine, razvila novi pristup regiji kroz Proces za stabilizaciju i pridruživanje (SAP). Proces promovira nove i jasnije perspektive ugovornih odnosa zemalja regije sa EU-om i istodobno daje novi poticaj za njihov pojedinačni doprinos. U suštini, proces za stabilizaciju i pridruživanje omogućuje skraćeni put za integraciju zemalja Jugoistočne Evrope sa Evropskom unijom. Njegov krajnji cilj je povezivanje zemalja ovog područja, a Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) je jedan od koraka u tom pravcu.

SDP BiH će aktivno raditi na konkretiziranju odnosa Bosne i Hercegovine sa Evropskom unijom, preko Studije o podobnosti, koja otvara pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.

2. Pristup euro-atlantskim integracijama na nivou sigurnosti

SDP BiH će iskoristiti aktuelni trend otvaranja euro-atlantskih struktura prema BiH, posebno onih u sferi sigurnosti i jačanja vojne saradnje u svrhu učešća u međunarodnim mirovnim vojnim i sigurnosnim operacijama, u antiterorističkim operacijama i u borbi protiv organizovanog kriminala, čime bi se BiH uključila euro-atlantske integracijske mehanizme i procese. Krajnji cilj je ulazak u NATO.

SDP BiH je spremna stvoriti i dodatne uvjete za punopravno priključenje Bosne i Hercegovine PFP-u, a koji se odnose na razvijanje vojne komandne strukture na državnom nivou BiH, poduzimanje koraka u pravcu političkog i ekonomskog progresa, kao i progresa na poljima demokratije, ljudskih prava i vladavine zakona, utvrđenih u Smjernicama EU-a, razvijanje transparentnih odnosa sa susjedima i na punu podršku održivom povratku izbjeglica i raseljenih osoba.

Cilj Pakta stabilnosti je da pomogne zemljama Jugoistočne Evrope u njihovim naporima da ojačaju mir, razviju demokratiju, poštuju ljudska prava i osiguraju ekonomski prosperitet, a sve u cilju postizanja stabilnosti u cijeloj regiji. Socijaldemokratska partija BiH će ustrajavati da se obaveze preuzete članstvom u Paktu dosljedno poštuju i izvršavaju.

SDP BiH se obavezuje, također, jačati komunikacije na svim područjima sa našim građanima u inozemstvu, posebno sa prognanicima i iseljenicima. Stvarat ćemo uvjete za povratak onih koji to žele, za njihovo brže i potpunije uključivanje u društvene i privredne tokove. Imat ćemo aktivan odnos prema dijaspori bosanskohercegovačkih građana i iseljenika zalažući se za njihovo institucionalno organiziranje. Njihova pomoć našoj državi je dugoročno od velikog značaja. Uvažavajući podršku koju trenutno pruža, kao i socijalni i ekonomski potencijal i politički značaj bosanskohercegovačke zajednice u inozemstvu, a posebno u najrazvijenijim zemljama, SDP BiH će se zalagati za jačanje komunikacije sa našim građanima u dijaspori i njihovom institucionalnom organizovanju u interesna i regionalna udruženja kao nestranački oblik organizovanja. Stvarat ćemo uvjete za ekonomsko povezivanje i druge oblike saradnje, posebno mladih stručnih stručnjaka i poduzetnika iz dijaspore i BiH.

Polazeći od takvih strategijskih opredjeljenja, mi smatramo da se ekološkom politikom za koju se zalažemo moraju ostvariti sljedeći ciljevi: politika razvoja kojom će se zaustaviti zagađivanje zraka, voda i zemljišta na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine i šire; sanacijske mjere i programi za otklanjanje prisutne zagađenosti u gradovima i industrijskim zonama; mjere zaštite stanovništva u najviše ugroženim naseljima; sistematska kontrola svih pojava zagađivanja i drugih vidova ugrožavanja životne sredine, jačanje lične i kolektivne svijesti i unapređivanje znanja građana, učenika i studenata na svim stepenima obrazovanja o značaju, zaštiti i racionalnom, ekološki odgovornom korištenju prirodnih bogatstava; razvoj i korištenje čistih izvora energije, vode, sunca, vjetra, termalnih izvora, biomase i drugih izvora, te razvoj i korištenje čistih tehnologija; odustajanje od izgradnje nuklearnih centrala, uvoza prljavih tehnologija i radioaktivno zagađenih proizvoda; zaštita od zagađivanja čistih voda: rijeka, rječica, jezera, slivnih područja, voda za piće i rezervi podzemnih voda; ograničavanje i sprečavanje upotrebe zemljišta I-IV kategorije za nepoljoprivredne svrhe, efikasna kontrola proizvodnje, prometa i korištenja hemikalija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; proizvodnja zdrave hrane i obavezna kontrola zdravstvene ispravnosti životnih namirnica i drugih proizvoda; racionalno korištenje šuma i brže pošumljavanje goleti i degradiranih šumskih površina; smanjivanje ugrožavanja od saobraćaja, osiguranje čistih goriva za motorna vozila; zabrana odlaganja nuklearnih i drugih radioaktivnih i opasnih otpadaka i materijala na teritoriji Bosne i Hercegovine, unapređivanje komunalnog zelenila.

SDP je svojom suštinom opredijeljen za održiv razvoj društva, a to znači okoliš kao nazivnik svih aktivnosti i djelatnosti. Briga za okoliš i kvalitet življenja je povratno uticala na snažan razvoj demokratskih odnosa, izražen interes javnosti za sve oblasti društva. Okoliš je "ideja vodilja" demokratskih društava.

Neodvojivo od zaštite životne sredine svakako je i potpuno deminiranje teritorije Bosne i Hercegovine, tim prije što je znatan dio teritorije Bosne i Hercegovine zbog miniranja nepristupačan za korištenje. SDP BiH će se založiti za izradu dugoročnog programa i operativnih planova deminiranja, čijom realizacijom će se bosanskohercegovački prostor učiniti životno sigurnijim.

X - METODI I NAČINI BORBE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMSKIH OPREDJELJENJA SDP BiH

Program SDP BiH nije nikakva utopistička vizija bosanskohercegovačkog društva zasnovanog na slobodi, socijalnoj pravdi, jednakosti i solidarnosti i izgradnji Bosne i Hercegovine kao etnički nedjeljive i demokratske države. To je realna vizija dugoročnijeg razvoja i izgradnje Bosne i Hercegovine sagledana iz ugla socijaldemokratske opcije. Programska vizija sadržine i uloge socijaldemokratskog viđenja i djelovanja, u ovom Programu, svoj izvor crpi i baštini iz evropske socijaldemokratije, ali i ishodišta socijaldemokratije u Bosni i Hercegovini prilagođene sadašnjem vremenu i uvjetima tranzicije bosanskohercegovačkog društva.

Ostvarivanje te socijaldemokratske vizije neće ići lako, nego, nasuprot, zahtijevat će upornu i odlučnu borbu članstva i organizacija SDP BiH protiv nacionalističkog koncepta vlasti i njegovih političkih nosilaca. Jer, nacionalistički koncept vlasti, koji počiva na stalnom obnavljanju i zaoštavanju konflikata, produbljivanju podjela na nacionalnoj osnovi i izgradnji društva privilegija i dobiti za nacionalne oligarhije, šaćicu bogatih, na vladavini nacionalističko - separatističkih političkih snaga, pokreta i partija, ne može osigurati izgradnju Bosne i Hercegovine kao demokratske i ekonomski prosperitetne države i demokratskog civilnog društva.

Dugoročnost našeg Programa ne dovodi u pitanje ostvarivost ni jednog od ciljeva i predviđenih programskih mjera na putu transformacije bosanskohercegovačkog društva na socijaldemokratskom opcijama. Nikakvi pragmatični razlozi ne mogu SDP BiH skrenuti sa temeljnih načela programske politike, dakle, onih načela bez kojih bi Partija završila kao bezlični privjesak trenutno vladajućih nacionalističkih političkih snaga. Prilagođavanje Partije ima svoje granice, a Partija mora, uz sve trenutne rizike ostati konzistentna u svojim temeljnim opredjeljenjima.

SDP BiH ne želi ostvarivati svoja programska- politička opredjeljenja u izolaciji od drugih demokratskih i lijevo orijentiranih političkih snaga. Zato će ona programska saradivati sa svim strankama lijeve političke orijentacije, strankama centra, nevladinim organizacijama i drugim humanistički i demokratski orijentiranim udruženjima , pokretima i pojedincima. U cilju jačanja svog političkog utjecaja i stvaranja pretpostavki za ostvarivanje svojih programskih opredjeljenja, SDP BiH će se koristiti i oblicima djelovanja primjerenim demokratskom javnom mnijenju i civilnom društvu. U tom smislu SDP BiH koristit će mogućnost utjecaja na javno mnijenje, intenzivno saradivati sa Sindikalnim organizacijama i pokretom u cilju artikuliranja i izražavanja njihovih zahtjeva u institucijama političkog sistema, bez obzira na trenutno stanje političke moći djelujući kao pozicija ili opozicija.

U borbi za ostvarivanje svoje programske politike, SDP BiH će ostati dosljedna poštovanju demokratskih oblika djelovanja korištenjem legalnih instrumenata stjecanja društvene moći. SDP BiH će ostati vjerna opredjeljenju da će utjecati na tokove društvenih promjena u skladu sa ciljevima svoje političke filozofije, unutar demokratskog parlamentarnog života i korištenja legalnih institucija za demokratsko oblikovanje i preoblikovanje političke volje građana.

Cilj je SDP BiH objedinjavanje djelovanja svih demokratskih partija koje korespondiraju sa našom programskom orijentacijom. Najbolji put ka tom cilju je jačanje SDP BiH i afirmacija ideje i politike socijaldemokratije. Naša namjera nije da monopoliziramo za sebe ideju socijaldemokratije, nego da se objedine sve političke snage koje tu ideju prihvataju kao osnovu svog djelovanja. Što smo jači lakše ćemo pridobiti druge za saradnju .

Svjesni težine borbe u ostvarivanju socijaldemokratske opcije , SDP BiH će

permanently izgrađivati svoj demokratski ustroj, razvijajući solidarnost i drugarske odnose među članstvom i simpatizerima ideje socijaldemokratije. Time ćemo najbolje iskazati potrebu jačanja

odgovornosti ne samo prema Partiji nego i ostvarivanju plemenite socijaldemokratske ideje emancipacije čovjeka i društva. Kao dio multietničkog društva Bosne i Hercegovine, SDP BiH će se u ukupnoj pa i unutarstranačkoj kadrovskej politici boriti za polnu, dobnu, teritorijalnu i nacionalnu izmjenjivost na vodećim funkcijama, poštujući pri tome ustaljene demokratske principe kandidiranja i zahtjeve.

U ostvarivanju programskih ciljeva, SDP BiH, kao članica Socijalistijalističke internacionale, razvijat će posebne odnose sa njenim članicama, te demokratskim pokretima u Svijetu, a naročito u Regionu. Time će se olakšati naša borba za demokratski ustroj Bosne i Hercegovine i njen prijem u Evropsku Uniju i Euro-atlanske integracije. Uz sve svoje specifičnosti, Bosna i Hercegovina je uvijek bila i bit će evropska država.

Evropska unija je na sastanku ministara vanjskih poslova, održanom u Kolnu 10. juna 1999. godine, inicirala osnivanje Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu.

Iste godine 30. jula održan je Samit šefova zemalja i vlada Evrope, Kanade, Japana i SAD-a, koji su podržali i ozvaničili osnivanje Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu.